چۆنیەتی حەج وعومرە کردن

بەپێی قورئان وسوننەت

نوسینی

أحمد ملا فائق سعید

چاپی یەکەم

١٤٣٣ کۆچی

وأتموا الحج والعمرة لله

چۆنیەتی حەج و عومرە کردن

بەپێی قورئان و سوننەت

چۆنیەتی حەج و عومرە کردن

بەپێی قورئان و سوننەت

نوسینی

أحمد ملا فائق سعید

١٤٣٣ کۆچی

چاپی یەکەم

بسم الله الرحمن الرحيم

ناوی کتێب: چۆنێتی حەج و عومرە کردن بەپێی قورئان و سوننەت

نوسینی: أحمد ملا فائق سعيد

شوێنی چاپ:

ژمارەی سپاردن: ١١٩٧ ساڵی ٢٠١٢

لاپەڕە: ١٢٥ لاپەڕە ١٢ x ١٧ سم.

عن أبي هريرة ﵁ أن رسول اللّه ﷺ قال: (العمرة الى العمرةكفارة لما بينهما، و الحج المبرور ليس له جزاء إلا الجنة) • رواه البخاري و مسلم

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی

الحمد لله والصلاة والسلام على نبينا محمد وعلى آله وصحبه وسلم.

حەج پێنجەم ڕوکنی ئیسلامە و هۆکاری پاك بوونەوەی ئادەمیزادە لـە هەموو هەڵەکانی ڕابردووی، وە بە کۆبوونەوەی سەرتاسەری جیهانی ئیسلامی ناودەبرێت، (عبادة)و پەرستنێکی ساڵانەیە بە جەستەو ماڵ ئەنجام دەدرێت، زیندوو کردنەوەی کاری پێغەمبەرانە عليهم الصلاة والسلام، سەلماندنی بەندایەتی و بچوکی یە، فڕێدانی بەرگی تاوان و خۆ بەگەورە زانین و لـوت بەرزییە، تازەکردنەوەی پەیمانی خوایە.

بە ئەنجام دانی حەج بەشێوەی خۆی، زۆرێك لـە نهێنی پەروەردە دەروونییەکان و حیکمەت لـە یاساکانی پەروەردگار تێدەگەیت.

بۆ ئەم مەبەستە پێویستی یەکی زۆر گرنگە ئەو حەجە لـەشوێنی خۆی دا بەشێوەی خۆی بە بەڵگە قورئانی و فەرموودە (صحيح)ەکان

ئاشنا بین، تاوەکو وەکو داواکاری یەکی شەرعی دروست ئەنجامی بدەین.

ئەم نوسراوە هەوڵێکە بەو شێوازە خراوەتە بەردەستی حاجییان بە هیوای سودمەندی و بەدیهێنانی حەجێکی وەرگیراو و کارو هوڵێکی پاداشت دراوو لێخۆش بوونی تاوانەکان و قبوڵ بوونی نزاو پاڕانەوەکانیان بە ویستی پەروەردگاری هەموان.

(حَجٌ مَبْرُر وَسَعيٌ مَشْكُور وَذَنْبٌ مَغْفُور)

أحمد ملا فائق

٥ / ٥ / ٢٠١٢ م

پلەو پایەی حەج

١. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَ رَسُوْلَ الله ﷺ قَال: «... الْحَجُ الْمَبْرُورْ لَيْسَ لَهُ جَزَاءً إلاَ الجَنَةْ». البخاري (١٧٧٣)، ومسلم (١٣٤٩).

واتە: حەجێكی وەرگیراو هیچ شتێك شایستەی پاداشتی نیە بێجگە لە بەهەشت.

٢. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ سُئِلَ رَسُوْلَ الله ﷺ أَيُ العَمَلِ أَفْضَلْ؟ فَقَال: «...حَجٌ مَبْرُوْر». البخاري (٢٦)، ومسلم (٨٣).

واتە: پرسیار كرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ چ كارێك پلەوپایەی بەرزە؟ فەرمووی (حەجێكی وەرگیراو).

٣. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَال: سَمِعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُول: «مَنْ حَجَ لله فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمهُ». البخاري (١٥٢١)، ومسلم (١٣٥٠).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: هەركەسێك حەج بكات بە مەرجێك هیچ هەڵەو تاوانێكی تیادا ئەنجام نەدات، گەڕانەوەی لەو حەجە وەكو ئەو ڕۆژە وایە كە لەدایك بووە.

٤. عَنْ إبْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: سَمِعْتُ رَسُوُلَ اللهِ ﷺ يَقُوُل: «مَا تَرْفَع إبل الْحَاج رَجْلاً وَلا تضعُ يَداً إلا كَتَبَ الله لَهُ بِهَا حَسَنَةَ أَو رَفَعَهُ بهَا دَرَجَةً». صحيح الترغيب (١١٠٦).

واتە: عبدالله ی کوڕی عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەفەرموێت: گوێم لێ بوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: حوشتری هەر حاجییەك قاچ هەڵنابڕێت و وە دەست دانانێت، خوای پەروەردگار چاکەیەکی بۆ دەنوسێت یا تاوانێکی پێ لادەبات یا پلەیەك بەرزی دەکاتەوە.

٥. عَنْ عائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ، قُلْتُ: «يَا رَسُولَ الله ﷺ أَلاَ نَغزُو وَنُجَاهدُ مَعَكُمْ؟ فَقَالَ: لَكنْ أَحْسَنَ الْجِهادُ وأَجْمَلهُ: الحَجُ مَبْرورُ». البخاري (١٨٦١).

واتە: عائشەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەڵێت: وتم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا جیهادو بەشداری شەڕتان لەگەڵ نەکەین؟ فەرمووی: بەڵام باشترین و جوانترین جیهادتان هەیە: حەجێکی وەرگیراو.

٦. عَنْ عَمْرو بنُ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: قَالَ رسولُ الله ﷺ: «... أَمَا عَلِمْتُ أَنَ الإِسْلامَ يَهْدِمُ مَاكَانَ قَبْلهُ... وأَنَ الحَجَ يَهْدِمُ مَاكانَ قَبْلهُ». البخاري (١٢١).

واتە: ئەی نازانیت ئیسلام بوونت پێشوی خۆی دەسڕێتەوە و حەجیش پێشی خۆی دەسڕێتەوە.

٧. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَال: قَال رَسُولَ اللهِ ﷺ: ((مَنْ خَرَجَ حَاجاً فَمَاتَ كَتَبَ لهُ أجْر الحاج إلى يَوْم القِيامَة)).صحيح الترغيب (١١١٤).

واتە: هەرکەسێك بڕوات بۆ حەج و بمرێت لـە ڕێگا، پاداشتی حەجی بۆ دەنوسرێت تاوەکو ڕۆژی دوایی، واتە وەکو ئەوە وایە هەر لـە حەج دا بێت تا ڕۆژی زیندووبونەوەی.

٨. عَنْ إِبْنُ عَبَاس رضي الله عنهما قَال: قَال رَسُول الله ﷺ: ((مَنْ أَرادَ الحَجَ فَالَيَتَعَجَلْ فَإِنَهُ قَدْ يَمْرَضُ الْمَرِيضَ وتَضلُّ الضَالة وتعرُضُ الحَاجَة)).صحيح سنن إبن ماجة (٢٣٣١).

واتە: ئەوەی دەیەوێت بچێت بۆ حەج با پەلـە بکات ڕەنگە نەخۆشی بێتە ڕێی و یا وون بوونی ماڵەکەی یا پێویستیەکانی ژیان بێتە ڕێی و نەتوانێت حەجەکە ئەنجام بدات.

وە زیاد لـەمانە ئەو پلـەو پایانە دەگرێتەوە کە لـە پلـەو پایەی (عومرە) دا باسمان کردووە: سڕینەوەی لـە تاوانەکانی وەك پاککردنەوەی زێڕو زیو، وە نوێنەرن بۆلای خودا، وە جیهادی هەموو لاوازێکە... .

ناوی ڕۆژەکانی حەج

١. ڕۆژی یەکەم (٨ ذو الحجة) يوم التروية: واتە ڕۆژی تێرئاوکردن، مەبەستیان لە ئاودانی ئاژەڵەکانیان بەتایبەت حوشتر بوە بۆ ئەوەی ئاوێکی زۆر بخوات تا بتوانێت ڕێگای عەرەفەو موزدەلیفە ببڕێت لەبەر بێ ئاوی ئەو ناوچانە.

٢. ڕۆژی دووەم (٩ ذو الحجة) يوم عرفة: ڕۆژی عەرەفە کە حاجییەکان دەمێننەوە لەسەر شاخی عەرەفە.

٣. ڕۆژی سێیەم (١٠ ذو الحجة) يوم النحر: ڕۆژی قوربانی، کە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربانە حاجییەکان قوربانی دەکەن.

٤. ڕۆژی چوارەم (١١ ذو الحجة) يوم القَرُ: ڕۆژی مانەوە، مەبەست لە مانەوەی حاجییانە لە مینا دا.

٥. ڕۆژی پێنجەم (١٢ ذو الحجة) يوم النفرُ الأول: ڕۆژی دەرچوونی یەکەم، مەبەست لەوەیە حاجی دەتوانێت (مینا) بەجێ بهێڵێت و بگەڕێتەوە مەککە.

٦. ڕۆژی شەشەم (١٣ ذو الحجة) يوم النفرُ الثاني: ڕۆژی دەرچوونی دووەم، مەبەست لە تەواوبوونی مەراسیمی حەجە کە (مینا) بەجێ دەهێڵن.

کارەکانی حەج

أ. ڕوکنەکانی حەج:

١. نییەتی ئیحرام: واتە نییەتی چوونە ناو حەجەوە، نەك لەبەرکردنی ئیحرام.
٢. وەستان لە عەرەفە.
٣. تەوافی (الإفاضة) لەدوای وەستانی عەرەفەو مانەوەی موزدەلیفە.
٤. سەعی نێوان سەفاو مەروە.

بەبێ ئەنجام دانی ئەمانە حەجەکە هەڵدەوەشێتەوە.

ب. مەرجەکانی حەج:

١. لەبەرکردنی جل و بەرگی ئیحرام لە میقاتەوە.
٢. مانەوە لە عەرەفە تاوەکو خۆرئاوابوون.

٣. مانەوەی شەو لـە (مزدلفة) بێجگە لـە خاوەن ڕوخسەت.
٤. مانەوەی شەو لـە (مینا).
٥. تێگرتنی بەردەكانی جەمەرات.
٦. سەرتاشین یاخود كورت كردنەوە.
٧. تەوافی وەداع بۆ كەسێك دەرچێت لـە مەككە.

سوننەتەكانی حەج

١. ڕۆشتن بۆ مینا و مانەوەی شەو (٨ ذو الحجة).
٢. مانەوەی چوارەم ڕۆژی جەژنی قوربان لـە مینا.
٣. خۆشۆردن پێش ئیحرام پۆشین.
٤. (تلبية) بە دەنگی بەرز.
٥. ڕەنگی سپی بۆ ئیحرام.

وە پاشماوەو چۆنێتی كارەكانی تری ناو هەموو بەشەكانی مەراسیمی حەج.

جۆرەکانی حەج

١. التمتع :

ئەو حەجەیە کە عومرەو حەج لە مانگەکانی حەج دا ئەنجام دەدەن، وە لە میقات دا دەڵێن (لبیك اللهم بعمرة) یان (بالعمرة مع الحج متمتعاً) پاشان دەچنە مەککەو کارەکانی عومرە ئەنجام دەدەن، دوای ئەوە ئیحرام لەخۆیان دەکەنەوە تا ڕۆژی حەج کردن، پاشان ئیحرام لەبەر دەکەنەوە بۆ حەج، وە لە کۆتایی دا واجبە لەسەری سەربڕینی ئاژەڵ.

٢. القِران :

ئەو حەجەیە کە حەج و عومرە بەیەکەوە گرێ دەدات وە لە میقاتەوە دەڵێت (لبیك اللهم بحج و عمرة)، لەپاش عومرە کردنەکەی ئیحرام لانابات و پێوەی دەمێنێتەوە تاوەکو حەجەکەی کۆتایی دێت، وە ئەمیش واجبە لەسەری سەربڕینی ئاژەڵ.

٣. الإفراد :

حەجی تەنیا لە میقات دا دەڵێت (لبيك اللهم بحج)، ئیحرام دەپۆشێت تاوەكو كۆتا كارەكانی حەج، بەڵام واجب نییە لەسەری سەربڕینی ئاژەڵ.

باشترین جۆرەكانی حەج

باشترین جۆرەكانی حەج حەجی (التمتع) ە بۆ كەسێك بە یەك سەفەر عومرەو حەج ئەنجام بدات و ئاژەڵی لەگەڵ خۆی نەبردبێت بۆ سەربڕین لە میقاتەوە، بەم بەڵگانەی خوارەوە:

١. عَنْ عَائِشَةَ ﵂ : ((خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلاَ نُرَى إِلَّا أَنَّهُ الحَجُّ، فَلَمَّا قَدِمْنَا تَطَوَّفْنَا بِالْبَيْتِ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ سَاقَ الهَدْيَ أَنْ يَحِلَّ، فَحَلَّ مَنْ لَمْ يَكُنْ سَاقَ الهَدْيَ، وَنِسَاؤُهُ لَمْ يَسُقْنَ فَأَحْلَلْنَ)). البخاري (١٥٦١)، ومسلم (١٢١١).

واتە: عائیشەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: لەگەڵ پێغەمبەری خوادا بوین ﷺ هەمووومان خۆمان ئامادەكردبوو بۆ حەج كردن، كاتێك گەیشتینە مەككەو تەوافمان كرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی

دا ئەوەی ئاژەڵی لەگەڵ خۆی نەهێناوە بۆ سەربڕین لە میقاتەوە با ئیحرامەکەی لەخۆی بکاتەوە (پاش ئەنجام دانی کارەکانی عومرە)، ئەوەی ئاژەڵی نەهێنابوو ئیحرامەکەیان لەخۆ کردەوە، وە خێزانەکانی پێغەمبەریش ﷺ نەیان هێنابوو ئیحرامەکەیان شکاند.

لەم سەفەرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ و چەند کەسێکی کەم ئاژەڵیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو بۆ سەربڕین وەکو: (أبوبکر، عمر، طلحة، زبیر) رضي الله عنهم «وكانَ الهَدي مَعَ رَسُول الله صَلَى الله عَلَيْهِ وَسَلَمْ وَأبُوبَكر وَعُمَر» البخاري (١٥٦١).، «فَكَانَ طَلْحَة بن عُبَيْدَالله فيمَنْ سَاقَ الهَدي فَلَمْ يَحل» مسلم (١٢٣٩).، «وَكَانَ مَعَ الزُبَيْر هَدي فَلَمْ يحلل» مسلم (١٢٣٦).،ئەمان بە ئیحرامەوە مانەوە تا حەجەکەیان تەواو کرد.

٢. عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها، قَال رَسُول الله ﷺ: «...وَلَوْ أَني اسْتَقْبَلت منْ أَمْري مَا اسْتَدْبَرْت، مَا سَقَت الهَدي مَعي حَتَى اشْتَرَيْه، ثُمَ أحل كَما حَلوا». مسلم (٢٩٢٣).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: گەر ئەم کارەم پێش بین بوایە پشتم لێ هەڵنەدەکرد ئاژەڵم لەگەڵ خۆم نەدەهێنا، لێرە دەمکرد وئیحرامم لەخۆم دەکردەوە وەکو ئەوان.

وە هۆکاری پێ داگری پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر ئەم کارە (حج التمتع) دەگێڕێتەوە بۆ ئەوەی عبداللە ی کوڕی عباس دەفەرموێت: «کانوا یرون أن العَمْرَة في أشْهَر الحَجِ مِنْ أفجر الفجور في الأَرْض...)). البخاري (١٥٦٤).

واتە: لەپێش ئیسلام دا خەڵکی وا گومانیان دەبرد کە عومرە کردن لە مانگەکانی حەج دا گەورەترین تاوانە لەسەر زەوی، پێغەمبەری خواش ﷺ ویستی ئەم بۆچونەی موشریکەکان هەڵ بوەشێنێتەوە، بۆیە بڕیاری دا بە کردنی عومرە لەگەڵ حەج دا.

ڕۆژانی حەج

ئەو ڕۆژانەی کارەکانی حەجیان تیا ئەنجام دەدرێت شەش ڕۆژە بەم شێوانەی خوارەوە:

١. ڕۆژی (٨ ذو الحجة):

دەبێت حاجی لەو شوێنەی نیشتەجێ یە بەیانی (٨ ذو الحجة) کاتی چێشتەنگاو خۆی بشوات و پێویستییەکانی نینۆك و موو لێکردنەوە ئەنجام بدات، پاشان ئیحرام بپۆشێت.

هەروەك لە باسی عومرەکەدا باسمان کردووە نابێت ئیحرام پۆش هیچ بەرگێکی ناوەوە و دەرەوە بەخۆیەوە بهێلێت بێجگە لە دووبەرگی ئیحرام.

پیاوان دەبێت سەریان ڕووت بێت وە گۆرەوی و دەسکێش بەکارنەهێنن لەگەڵ دوورکەوتنەوە لە بۆنی خۆش و نزیك بوونەوەیان لە خێزان دا.

ئافرەتان بۆیان هەیە بەهەر بەرگ و ڕەنگێك بێت بەکاری بێنن بێجگە لە دەمووچاو هەڵپێچاندن و دەسکێش نەبێت.

ئەو ئافرەتانەی لە وادەی سوڕی مانگانەدان دەبێت هەموو کارەکانی حەج ئەنجام بدەن بێجگە لە تەوافی کەعبەو سەعی نێوان سەفاو مەروە، پێویستە لەم ڕۆژەدا خۆیان بشۆن و ئیحرام بپۆشن و بچنە ناو کارەکانی حەجەوە وەکو پیاوان هەموو کارێك ئەنجام بدەن.

پاش پۆشینی بەرگی ئیحرام دەتوانن سوننەتی چێشتەنگاو بکەن یاخود سوننەتی دەستنوێژ.

دوای ئەمانە هەرلە شوێنەکەی خۆی دا ڕوو بکاتە قیبلەو تەلبیەی حەج بکات (لبيك اللهم بالحج) خوای پەروەردگار ئامادەم حەج بۆ تۆ بکەم.

- وە دەتوانێت بە مەرج بیگرێت لە کاتی مەترسی نەتوانینی تەواوکردنی حەجەکە وەك لە عومرەدا باسمان کردووە.
- لێرەوە واجبە حاجی دەست بکات بە ووتنی تەلبیە (لبيك اللهم لبيك، لبيك لاشريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك، لاشريك لك).

وە لە چێشتەنگاو دا بەرەو (مینا) بکەوێتە ڕێ و نوێژی نیوەڕۆ و عەسر و مەغریب و عیشا و بەیانی بە (قصر) کورت کردنەوە لە مزگەوتی (خیف) ئەنجامی بدات بەبێ (جمع) کۆکردنەوەیان.

ئەم مانەوەو نوێژەی ڕۆژی (٨ ذو الحجة) و شەو مانەوەی سوننەتەو حەجەکەی پێ کامل دەبێت، وەشوێن کەوتەی پێغەمبەر ﷺ دەبێت، بێگومان بەبێ حیکمەت و سودمەندی حەج نەیکردووە:

١. عَنْ عَائِشَةَ ﵂ ، قَال النبي ﷺ لها لَمَا حَاضَتْ: ((...فَافْعَلِي مَا يَفْعَلُ الحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لاَ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي)).البخاري (٢٩٤)، ومسلم (١٢١١).

واتە: کاتێك عائیشەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ کەوتە سوڕی مانگانەوە پێی فەرموو ئەوەی حاجی دەیکات بیکە بێجگە لە تەوافی کەعبە نەبێت.

٢. عَنْ جَابر رضي الله عنه: **«...فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مِنًى، فَأَهَلُّوا بِالْحَجِّ، وَرَكِبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ».** مسلم (١٢١٨).

واتە: جابر کوڕی عبداللە رضي الله عنه فەرمووی: کاتێك ڕۆژی تەرویە (٨ ذو الحجة) هات بەرەو مینا بەڕێ کەوتین و تەلبیەی حەجمان کردوونوێژی نیوەڕۆ و عەسر و مەغریب و عیشا و بەیانیمان کرد لە مینا وە لەدوای نوێژی بەیانی ماوەیەك مایەوە تا خۆر هەڵهات، پاشان بەرەو عەرەفە کەوتە ڕێ.

٣. عَنْ عَبْدَاللهِ بنُ عُمَر رضي الله عنهما **قَال: «...صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْن».** البخاري (١٦٥٥).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژەکانی لە مینا بە دوو ركاتی کرد، واتە بە کورت کردنەوە بەبێ کۆکردنەوەیان.

بەڵام بە داخەوە حاجییان هەر لە وادەی چوون بۆ مینایانەوە بەرەو عەرەفە دەکەونە ڕێ و ڕۆژو شەوی (٨ ذو الحجة) بەبێ هیچ سودێکی دینی لە عەرەفە دەمێننەوەو پاداشت و سوننەتێکی گەورەیان لەدەست دەردەچێت و بگرە دەی مرێنن.

٢. ڕۆژی عەرەفە (٩ ذو الحجة):

حاجییان دوای خۆر هەڵهاتن لە مینا بە تەلبیەوە (لبيك اللهم لبيك...) بەرەو شاخی عەرەفات دەکەونە ڕێ.

- سوننەت وایە هەتا بانگی نیوەڕۆ لە مزگەوتی (نەمرە) بمێننەوە ئەو بەشەی کە ناکەوێتە سنوری عەرەفاتەوە بمێننەوە گەر گونجا.
- پاش چوونە ناو کاتی نیوەڕۆ بچێتە ناو ئەو بەشەی مزگەوتی (نەمرە) کە چووەتە ناو سنووری عەرەفاتە.
- سوننەتە لە مزگەوتی (نەمرە) ئیمام ووتارێك بدات و پاشان بانگ بدرێت و قامەت بکرێت و نوێژی نیوەڕۆ بە دوو ڕکاتی بکرێت و پاشان قامەت بکرێت نوێژی عەسر بە دوو رکاتی بکرێت و پێش بخرێت.

وە حاجییان سوننەتە بەشداری ئەم ووتارو نوێژە جەماعەتە بکەن.

• پاشان ئەگەر توانیان سوننەتە بچنە بەردەم کێوی عەرەفات ئەو شوێنەی پێی دەڵێن (جبل الرحمة) بووەستن و ڕووەو قیبلە بە زیکرو پاڕانەوە سەرقاڵ بن تاوەکو بانگی مەغریب.

قَالَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ: «كُنْتُ رَدِيفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَاتٍ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ يَدْعُو، فَمَالَتْ بِهِ نَاقَتُهُ، فَسَقَطَ خِطَامُهَا فَتَنَاوَلَ الْخِطَامَ بِإِحْدَى يَدَيْهِ، وَهُوَ رَافِعٌ يَدَهُ الْأُخْرَى». صحيح النسائي (٣٠١١).

واتە: ئوسامەی کوڕی زەید دەڵێت: من لەپشت پێغەمبەری خواوە بووم ﷺ بەسەر حوشترەکەیەوە دووعای دەکرد تا ڕەشمەی حوشترەکەی لەدەست کەوت و بە دەستێکی دەیگرت و دەستەکەی تری هەڵبڕیبوو دووعای دەکرد.

باشترین زیکری ئەو ڕۆژە ئەوەیە کە پێغەمبەری ئیسلام ﷺ و هەموو پێغەمبەران علیهم السلام لە عەرەفەدا کردوویانە : «لا إِلَهَ إِلا اللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَه، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِ شَيْءٍ قَدِيرْ». الترمذي (٣٥٨٥)، الصحيحة (١٥٠٣).

وە هەتا بگونجێت و شوێن ببێت لە شاخی عەرەفە نزیک بەرەوەو کەم تەرخەم مەبە هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ ناردی بەدوای دوو

حاجی کە دوور دانیشتبوون لە عەرەفەو پێی فەرموون: «فَإِنَّكُمْ عَلَى إِرْثٍ مِنْ إِرْثِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ». صحيح ابي داود (١٦٨٨)، إبن ماجة (٢٤٣٨).

واتە: بووەستن لەسەر عەرەفە لەسەر پاشماوەیەك لە پاشماوەکانی باوکتان إبراهیم علیه السلام.

وە نابێت ڕۆژی عەرەفە حاجی بەڕۆژوو بێت، عَنْ مَيْمُونَةَ رضي الله عنها: «أَنَّ النَّاسَ شَكُّوا فِي صِيَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ بِحِلَابٍ وَهُوَ وَاقِفٌ فِي المَوْقِفِ فَشَرِبَ مِنْهُ». البخاري (١٩٨٩)، ومسلم (١١٢٤).

واتە: مەیمونەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەڵێت: خەڵکی بەگومان بوون لە بەڕۆژوو بوونی پێغەمبەر ﷺ تا قاپێك شیرم بۆ ناردوو خواردیەوە لە عەرەفات دا.

بەڵکو پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری کردووە لە بەڕۆژوو بوونی و دەفەرموێت: «إِنَّ يَوْمَ عَرَفَةَ وَيَوْمَ النَّحْرِ وَأَيَّامَ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الْإِسْلَامِ، وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ». صحيح النسائي (٣٠٠٤).

واتە: ڕۆژی عەرەفە و یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان و ڕۆژەکانی دوایی جەژنی موسوڵمانانەو ڕۆژی خواردن و خواردنەوەیە.

عَنْ جَابْر ﷺ «حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقَصْوَاءِ، فَرُحِلَتْ لَهُ، فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي، فَخَطَبَ النَّاسَ... ثُمَّ أَذَّنَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ، فَجَعَلَ بَطْنَ نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ إِلَى الصَّخَرَاتِ، وَجَعَلَ حَبْلَ الْمُشَاةِ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا، حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ وقال: وَقَفْتُ هَاهُنَا، وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ». مسلم (١٢١٨).

واتە: جابر ﷺ دەفەرموێت: کاتێك ڕۆژ هەڵهات پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بە (قەسوا) حوشترەکەی سوار بوو ڕێکەوتن بەرەو عەرەفە تا گەیشتە (نەمرە)، پاشان ووتارێکی بۆ دان و دوای ئەوە فەرمانی دا بە بیلال بانگی داو قامەتی کردو نوێژی نیوەڕۆی کردو قامەتی کردو نوێژی عەسری کرد (بە دوو رکاتی)، لەنێوانیان دا هیچ نوێژێکی نەکرد، پاشان بەڕێ کەوت و تا گەیشتە بەردەم بەردەکانی شاخی عەرەفە و ڕووی کردە قیبلەو بەردەوام ڕاوەستا هەتا ڕۆژ ئاوا بوو، زەردی خۆر نەماو بازنەی خۆر وون بوو وە فەرمووی: «لێرەدا

وەستام هەموو عەرەفە شوێنی وەستانە»، بەردەوام دەستی هەڵبڕی بوو دووعای دەکرد.

بەرێزی ڕۆژی عەرەفە

١. عَنْ أَنَس بنُ مَالِك عَنْ الْنَبْيِ ﷺ قَال: «مَعْشَرَ الْنَاسْ أَتَاني جبْرائِيْل عَلَيْهِ الْسَلام آنِفَاً فَأَقْرأَني مِنْ رَبِي الْسَلام وَقَالَ إنَ الله عَزَ وَجَلْ غَفَرَ لأَهْل عَرَفَات وَأَهْل المَشْعَر وَضَمن عَنْهُمْ التبعَات فَقَامَ عُمَر بنُ الخَطَابْ رَضِيَ الله عَنْهُ فَقَالَ يَارَسُولَ الله هَذا لَنَا خاصَة قَال هَذا لَكُمْ وَلِمَنْ أَتَى مِنْ بَعْدِكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيامَة».صحيح الترغيب (١١٥١).

واتە: ئەنەس دەڵێت پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: کۆمەڵگای خەڵکی، ئێستا جبریل عليه السلام هات بۆ لام و سەلامی خوای خۆمی پێ گەیاندم و ووتی: خوای پەروەردگار خۆش بووە لەوانەی لە عەرەفاتن وە لە (مشعر الحرام)، (مزدلفة) دان و باقی شوێنانی تری مەراسیمی حەج، عومەری کوڕی خەتتاب رضي الله عنه ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەمە بۆ ئێمەیە بە تایبەت؟ فەرمووی بۆ ئێوەو ئەوانەی لەدوای ئێوە دێن تا ڕۆژی دوایی.

٢. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَ رَسُولَ الله ﷺ قَال: «مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُعْتِقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ، مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَإِنَّهُ لَيَدْنُو، ثُمَّ يُبَاهِي بِهِمِ الْمَلَائِكَةَ، فَيَقُولُ: مَا أَرَادَ هَؤُلَاءِ؟»،مسلم (١٣٤٨). **وفي زيادة «إشهدوا ملائكتي أني قد غفرت لهم»**. صحيح الترغيب (١١٥٤).

واتە: هیچ ڕۆژێك نییە کە خوای پەروەردگار جل جلالە زۆری بەندەکانی ئازاد بکات لە ئاگر بێجگە لە ڕۆژی عەرەفە نەبێت، لە بەندەکانی نزیك دەبێتەوەو بە بەرز ڕایان دەگرێت لای فریشتەکان و دەفەرموێت «ئەمانە چیان دەوێت؟»، وە پاشان دەفەرموێت «فریشتەکانم ئێوە بەشایەت بن ئەوا من لە تاوانیان خۆش بووم».

٣. عَنْ إِبْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «...فَإِنَ الله عَزَ وَجَلْ يَنْزِلُ إِلَى سَمَاءِ الدُنْيَا فَيَقُولُ انْظُروا إِلَى عِبَادي شَعْثا غبْراً اشْهِدوا أَني قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ دُنوبَهُمْ وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ قَطْر السَماء وَرَملِ عَالِجٍ». صحيح الترغيب (١١٥٤).

واتە: خوای پەروەردگار دێتە ئاسمانی دونیاو دەفەرموێت «سەیری بەندەکانم بکەن بە تەپوتۆزی ڕێگاو هیلاکی هاتوون بۆ لام، بەشایەت بن ئەوا من لە تاوانیان خۆش بووم گەر بە هەندەی دلۆپەی ئاسمان بێت یا لمی کۆمەڵکراوی بیابان بێت».

٤. عَن إِبْنُ عَبَاس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَن النَبِي ﷺ قال: ((أَخَذَ الله تَبَارَكَ وَتَعَالَى المِيثَاقَ مِنْ ظَهْرِ آدَمَ بـ(نُعْمَان) - يَعْنِي عَرَفَة - فَأَخْرَجَ مِنْ صَلْبِه كُلُ ذُرِيَة ذَرْأها، فَنَثَرْهُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالْذَر، ثُمَ كَلَمَهُمْ قبلاً قَال: (أَلَسْتُ بِرَبِكُمْ قَالوا: بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولوا يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَا كُنَا عَنْ هَذا غَافِلينْ. أَوْ تَقُولوا إِنَمَا أَشْرَك آباؤنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَا ذُرِيَة مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتَهْلكَنا بِمَا فَعَلَ المُبْطِلوْن)). الصحيحة (١٦٢٣).

واتە: خوای پەروەردگار وادەوپەیمانی لە نەوەی ئادەم وەرگرت لەسەر شاخی عەرەفەهەموو ئادەمیزادێکی کە دێتە دونیا دروستی کرد لەسەر ئەو شاخە خڕی کردنەوەو خوای پەروەردگار قسەی لەگەڵ کردن ڕووبەڕوو فەرمووی: ئەوە من خوای پەروەردگاری ئێوە نیم؟ وتیان بەڵێ شاهێدی دەدەین (کە تۆ بپەرستین و هاوەڵت بۆ دانەنێین)، فەرمووی: ڕۆژی کۆتایی نەڵێن ئێمە بێ ئاگاین لەم پەیمانە یاخود باوو باپیرمان هاوەڵیان بۆ تۆ داناوە و ئێمەش نەوەی دوای ئەوانین و بەبۆنەی کاری ئەوانەوە سزامان دەدەیت.

ئەمە ڕۆژی (قالوا بلى)یە حاجییان دەڕۆنەوە هەمان شوێن ودووپاتی دەکەنەوە کە ئێمە لەسەر وادەو بەڵێنی خۆمانین کە تۆ بپەرستین و هاوەڵت بۆ دانەنێین.

* پاش ئاوابوونی خۆر لە شاخی عەرەفە، حاجییان بەرەو ناوچەی (المزدلفة) دەکەونە ڕێ.

● بە گەیشتنیان بۆناو سنوری (المزدلفة) دەبێت نوێژی مەغریب و عیشا بکەن بە (جمع التأخير) کۆکردنەوەو دواخستنی مەغریب بۆلای عیشا.

سوننەتە بانگێکی بۆ بدەن وە دوو قامەت بکرێت بۆ هەردوو نوێژەکە، مەغریب سێ ڕکات و عیشا دوو ڕکات، وە هیچ نوێژێکی سوننەت لەنێوانیان دا نیە.

● سوننەتە لە مزگەوتی (المشعر الحرام) ئەم نوێژانە ئەنجام بدەن کە دەکەوێتە ناو (المزدلفة) وە، وە هەر لە نزیکی (المشعر الحرام) مزگەوتەکە شەو بکەنەوە ئەگەر گونجا وە ئەگەرنا لەهەر شوێنێکی تردا بێت لەناو سنوری (المزدلفة) دا بێت ئەوە واجبەکەی ئەنجام داوە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ عِندَ ٱلۡمَشۡعَرِ ٱلۡحَرَامِۖ﴾ [البقرة: ١٩٨]. واتە:

گەر عەرەفاتتان جێهێشت یادو زیکری خوای پەروەردگار بکەن لەلای (المشعر الحرام)، وە باشترینی یادکردن نوێژی بەیانی (المزدلفة) یە لە مزگەوتی (المشعر الحرام) دا بکرێت، وە (عند) واتە لای مزگەوتەکە.

عَنْ جَابِر رضي الله عنه «فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا، حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ حَتَّى أَتَى الْمُزْدَلِفَةَ، فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ، وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا شَيْئًا». مسلم (١٢١٨).

واتە: جابر رضي الله عنه دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا ﷺ بەردەوام وەستابوو لەسەر عەرەفات هەتا خۆر ئاوابوو زەردی نەماو بازنەی رۆژ ون بوو بەتەواوی پاشان رێکەوت تاوەکو گەیشتە (المزدلفة) نوێژی مەغریب و عیشای بە بانگێك و دوو قامەت کردو هیچ نوێژی سوننەتی لەنێوانیان دا نەکرد.

● گەر کەسێك دواکەوت لە وەستانی عەرەفات بەرۆژ ئەوا هەرساتێك لەکۆتا رۆژی عەرەفەدا یاخود شەوەکەی ماوەیەك بمێنێتەوە بە نوێژی بەیانی لە (المزدلفة) بگات ئەوا فریای حەج کەوتووەو حەجەکەی قبوڵە.

عَنْ عُرْوَةَ، قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: «مَنْ شَهِدَ صَلَاتَنَا هَذِهِ، وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا، أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ أَتَمَّ حَجَّهُ، وَقَضَى تَفَثَهُ». أبوداود (١٩٥٠)، والترمذي (٨٩١)، وإبن ماجة (٣٠٨٦).

عورووەی کوڕی مضرس دواکەوتوو بوو دەڵێت گەیشتمە (المزدلفة) پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵدەستا بۆ کردنی نوێژی بەیانی، وتم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من دواکەوتووم لەسەر عەرەفات ماومەتەوە ئایا حەجم بۆ هەیە؟ فەرمووی ئەوەی ئامادەی نوێژی بەیانیمان لە (المزدلفة) بێت و لەگەڵمان بمێنێتەوە تا دەردەچین بۆ مینا بەڵام پێش ئەوە لە عەرەفە مابێتەوە شەوبێت یا ڕۆژ ئەوە حەجەکەی تەواوە.

عبداللّٰه ی کوڕی عومەر خوایان لێ ڕازی بێت دەفەرموێت: «هەرکەسێك فریای عەرەفات کەوت بە شەو ئەوا فریای حەج کەوتووە، وە ئەوەی فریا نەکەوت بەشەو فریای حەج نەکەوتووە و با ئیحرامەکەی بە عومرە تەواو بکات و ساڵی داهاتوو حەج بکات». أخرجه مالك في الموطأ (٨٨٦)، والدارقطني (٢/٢٤١).

گەر زانی دوای نیوەشەو دەگاتە (المزدلفة) پێویستە لە ڕێگادا نوێژی مەغریب و عیشا بکات لەبەر ئەوەی نوێژی عیشا کۆتا کاتی نیوە شەوە، نابێت تێپەڕ ببێت بۆ دەرەوەی کاتی خۆی.

عنْ جابِر ﵁ قَال: قَالَ رَسول الله ﷺ: «وقِفْتُ هُنَا والمُزْدَلِفَة كُلُهَا مَوْقِفْ...». مسلم (١٢١٨).

واتە: جابر دەڵێت پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی لە (المزدلفة): لێرەدا وەستام (واتە مزگەوتی المشعر الحرام) وە هەموو سنوری (المزدلفة) شوێنی وەستانە.

- پاش نوێژی مەغریب و عیشا سوننەتە بخەویت تا بەیانی، پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاکشاوە تا بەیانی واتە هیچ جۆرە نوێژێکی سوننەتی نەکردووە بۆئەوەی بەباشی بتوانێت کارەکانی حەج ئەنجام بدات، لە ڕیوایەتی جابر ﵁ «ثُمَّ اضْطَجَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ». مسلم (١٢١٨).

- سوننەتە نوێژی بەیانی لە (المزدلفة) لە سەرەتای کاتەکەیدا بکرێت دوانەخرێت، لە ڕیوایەتی جابر ﵁ «وَصَلَّى الْفَجْرَ، حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ، بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ». مسلم (١٢١٨).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی بەیانی کردووە لە سەرەتای کاتی نوێژی بەیانی بە بانگ دان و قامەت کردنێك.

وَعَنْ إِبْنُ مَسْعُودٍ ﵁ قال: «مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلاَةً بِغَيْرِ مِيقَاتِهَا، إِلَّا صَلاَتَيْنِ: جَمَعَ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالعِشَاءِ، وَصَلَّى الفَجْرَ قَبْلَ مِيقَاتِهَا ». البخاري (١٦٨٢)، ومسلم (٣١٠٤).

واتە: عبداللە ی کوڕی مسعود دەڵێت: نەمبینیوە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژێك لە کاتە ئاساییەکانی خۆی دا نەکات "واتە پاش چوونە ناو کاتەکەیەوە" بێجگە لە مەغریب و عیشا لە (المزدلفة) "واتە ئەوەندە دوای خست" وە نوێژی بەیانی لەسەرەتای کاتەکەیدا.

وە لە ڕیوایەتی بوخاری دا (١٦٨٣) خەڵك دەیووت بەیانی بووە وە هەندێك دەیووت بەیانی نەبووە، ئەوەندە زوو دەیان کرد.

• پاش نوێژی بەیانی (المزدلفة) پێغەمبەری خوا ﷺ چووەتە سەر تەپۆڵکەی (قزح) یاخود (المشعر الحرام) کە ئێستە مزگەوتەکەی لەسەر کراوەتەوە ڕووەو قیبلە وەستاوەو (الله أكبر والحمد لله ولا إله إلا الله) وە دووعاو نزایەکی زۆری کردووە تاوەکو دونیا کەمێك ڕوون بوەتەوە بە شێوەیەك کە خەڵکی ڕێگاو یەکتری ببینن.

پاشان بەڕێ کەوتوون بەرەو مینا پێش ئەوەی ڕۆژ هەڵبێت، بە پێچەوانەی پێش ئیسلام کە دەمانەوە تاوەکو ڕۆژ هەڵدەهات پاشان (المزدلفة) یان بەجێ دەهێشت.

گەر ڕێکەتن و لە ڕێگادا ڕۆژیان بەسەردا هەڵهات ئەوە ئاساییە وە هەروا دەبێت و دەگونجێت.

ڕیوایەتەکەی جابر ﷺ: «فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَدَعَاهُ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جِدًّا». مسلم (١٢١٨).

واتە: جابر دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی دەکردە قیبلەو دووعاو (اللهُ أَكْبَر وَالحَمْدُ لله وَلا إِلَهَ إِلا الله) ی دەکرد بەردەوام وەستابوو تا بەتەواوی دوونیا ڕوون بووەوە پێش خۆر هەڵهاتن.

وە دەبێت هەر بەردەوام بێت لە (تلبية) کردن بەگوێرەی توانای بە شەوو ڕۆژ تا دەگاتە (جمرات).

- **پلەو پاداشتی مانەوەی (المزدلفة):**

عَنْ أَنَسِ بنُ مَالِكِ ﷺ قَال: قَالَ رَسُول الله ﷺ: «إِنَ الله عَزَ وَجَلْ غَفَرَ لأَهْل عَرَفَات وَأَهْل المَشْعَر». صحيح الترغيب (١١٥١).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: خوای پەروەردگار خۆش بووە لەوانەی لە عەرەفات و "المشعر الحرام" (المزدلفة)ن.

● مانەوەی شەوی (المزدلفة) تا دوای نوێژی بەیانی ڕای کۆی زانایان لەسەر ئەوەیە واجبە بە نەمانەوەی تێیدا بەبێ هۆکار بە (فدية) پڕ دەبێتەوە، کە سێ ڕۆژ بەڕۆژوو بوونە یاخود خواردنی شەش هەژار یاخود سەربڕینی مەڕێکە ﴿فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾ [البقرة: ١٩٦]. وە ڕیوایەتی کعب بن عمرە: «صَوْمُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، أَوْ إِطْعَامُ سِتَّةِ مَسَاكِينَ...أَو ذَبَحَ شاةٍ...)). البخاري (١٨١٦)، ومسلم (١٢٠١).

● ڕێگە دراوە بە نەخۆش و پەککەوتەو نەتوانەکان لە منالْ و ئافرەتان کە لە نیوەشەو بەدواوە (المزدلفة) بەجێ بهێڵن و بەرەو مینا بکەونە ڕێ، بەڵام کەسانی بێ عوزر کە دەتوانن بمێننەوە واجبە بمێننەوە لە (المزدلفة) تا دوای نوێژی بەیانی، لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی بەس بە کەسانی خاوەن عوزری داوە بە ڕۆیشتن.

عَنْ إِبْنُ عُمَر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «أنَ رَسولَ الله صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمْ أَذَنَ لِضِعْفَة النَاس مِن الْمُزْدَلِفَة يليل)). أحمد (٣٣/٢).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دا بە لاوازەکانی خەڵکی کە لە (المزدلفة) بە شەو دەرچن.

عَنْ إِبْنُ عَبَاس رضي الله عنهما قَال: «أَنا مِمَنْ قَدمَ الْنَبِي صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمْ لَيْلَة المُزْدَلِفَة فِي ضعْفَة أَهْله». البخاري (١٦٧٨)، ومسلم (١٢٩٣).

واتە: عبداللە ی کوڕی عباس دەڵێت: من یەکێك بووم لەوانەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ کەسە لاوازو نەتوانەکانی خۆی دا منی نارد بۆ (مینا)، وە لە ڕیوایەتێکی مسلم دا هاتووە ژمارە (٣١٣): «بعث بي رسول الله صلى الله عليه وسلم بسحرٍ من جمع في ثقل نبي الله صلى الله عليه وسلم...» واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە پارشێودا منی لەگەڵ کەس و کاری دا ناردووە.

وە ئەسمای کچی أبوبکر ﷺ دەیفەرموو بە عبداللە ی کوڕی: «هَلْ غَابَ القَمَرُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَتْ: فَارْتَحِلُوا...و قالت: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَذِنَ لِلظُّعُنِ». البخاري (١٦٧٩)، ومسلم (٣١١٠).

واتە: ئایا مانگ وون بوو؟ گەر وون بوایە دەمان ووت بەڵێ و دەیووت با بڕۆین و (المزدلفة) مان بەجێ دەهێشت و پاشان ووتی: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی بە کەسانی نەتوانا داوە.

کەواتە دەبێت نزیکی پارشێو باش وایە (المزدلفة) بەجێ بهێڵن، لەبەر ئەوە شەوی جەژن مانگ دەرەنگ ئاوا دەبێت.

● وە ئایا دەتوانن ئەوانەی بەشەو گونجا بچنە مزگەوتی (المشعر الحرام) ئەو سوننەتە بکەن کە ڕوو بکەنە قسبلەو زیکرو پاڕانەوە بکەن ماوەیەك.

عَنْ سَالِمٌ: «وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُقَدِّمُ ضَعَفَةَ أَهْلِهِ، فَيَقِفُونَ عِنْدَ المَشْعَرِ الحَرَامِ بِالْمُزْدَلِفَةِ بِلَيْلٍ فَيَذْكُرُونَ اللَّهَ مَا بَدَا لَهُمْ، ثُمَّ يَرْجِعُون». البخاري (١٦٧٦)، ومسلم (٣١١٧).

واتە: سالم دەڵێت: عبدالله ی کوڕی عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دەڵێت: کەس و کاری لاوازو نەتوانەکانی دەنارد بەشەو لە (المشعر الحرام) بوەستن و زیکرو دوعا بکەن پاشان دەرچن لە (المزدلفة).

وە بەردەوام حاجییان دەبێت دەم بە (تلبية)بن.

٣. ڕۆژی قوربانی (١٠ ذو الحجة) یوم النحر:

سێ یەم ڕۆژی حەج یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربانە.

- **پلەو پایەی ئەم ڕۆژە:**

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلنَّاسِ يَوۡمَ ٱلۡحَجِّ ٱلۡأَكۡبَرِ﴾ [التوبة: ٣]. إبن كثير دەفەرموێت: (يوم الحج الأكبر اليوم النحر). تفسير إبن كثير ج١ ص١١.

ڕۆژی حەجی گەورە (الحج الأكبر) یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربانە.

عَنْ إِبْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَ رَسُولَ الله ﷺ: «وَقَفَ يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ الْجَمَرَاتِ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي حَجَّ، فَقَالَ: «أَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟» قَالُوا: يَوْمُ النَّحْرِ، قَالَ: "هَذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ"». أبوداود (١٩٤٥).

واتە: عبدالله ی کوڕی عمر دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ لەنێوان (جەمرات) دا وەستاو فەرمووی ئەمە چ ڕۆژێکە؟ وتیان: یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربانە (یوم النحر)، فەرمووی: ئەمە ڕۆژی حەجی گەورەیە (الحج الأكبر).

وَعَنْ عَلي بْنُ أَبي طَالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: «سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ يَوْمِ الحَجِّ الأَكْبَرِ، فَقَالَ: "يَوْمُ النَّحْرِ"». صحيح أبي داود (١٧٧٠٠)، صحيح الترمذي (٩٥٧).

واتە: عەلی کوڕی أبي طالب دەفەرموێت: پرسیارم کرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژی حەجی گەورە (الحج الأكبر) کامەیە؟ فەرمووی: ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربانە.

وە هەروەها لە ڕیوایەتێکی ئەبو هورەیرەدا هەمان شێوە دەگێڕێتەوە لەلای ئیمام مسلم (١٣٤٧)، وأبوداود (١٩٤٦).

کەواتە ئەو تێگەیشتنە هەڵەیە کە دەڵێن (الحج الأكبر) ئەو حەجەیە کە عەرەفە بکەوێتە ڕۆژی هەینییەوە، لەبەر ئەوەی حەجەکەی پێغەمبەر ﷺ کەوتە هەینییەوە.

بەڵکو هەموو ساڵێك یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان پێی دەوترێت (الحج الأكبر) لەبەر ئەوە زۆری کارەکانی حەج دەکەوێتە ئەو ڕۆژەوە.

- حاجییان لەم ڕۆژەدا پێویستە ئەم کارانە بەم شێوازانەی خوارەوە ئەنجام بدەن:

١. (رمي جمرة العقبة) ڕەجم کردنی (جمرة) ی گەورە.

٢. سەربڕینی ئاژەڵ.

٣. سەر تاشین یاخود کورت کردنەوە.

٤. تەوافی (الإفاضة)ماڵی خواو سەعی سەفاو مەروە.

١. ڕەجم کردنی (جمرة العقبة) جەمرەی گەورە:

حاجی بە (تلبیة)وە بەرەو مینا دەکەوێتە ڕێ و لە سنوری (مینا) یاخود گەر گونجا نزیك (جمرات) حەوت بەرد کۆ بکاتەوە بۆ ڕەجم کردنی (جمرة العقبة).

عَنْ إِبْنُ عَبَاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَال: «قَالَ لي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاة العَقَبَة وَهُوَ واقِفُ عَلَى راحِلَتِهِ: هَات القَطْ لي، فَلَقَطْتُ لَهُ حَصِيات...». صحيح إبن ماجة (٢٤٥٥)، الصحيحة (١٢٨٣).

عبدالله ی کوڕی عباس دەڵێت: بەیانی (یەکەم ڕۆژی قوربان) لەبەردەم (جمرات) دا پێغەمبەر ﷺ بەسەر حوشترەکەیەوە وەستابووفەرمووی: چەند بەردێکم بۆ کۆبکەرەوە بۆ ڕەجم کردنی (جمرة العقبة).

- یەکەم کاری حاجی لە مینا ڕەجم کردنی (جمرة العقبة)یە وە بەگەیشتنت بەردەم (جمرة العقبة) پێش ڕەجم کردن کۆتایی بە (تلبیة) دێت:

عَنْ الفضل ﵁: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى بَلَغَ الْجَمْرَةَ» أو «حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَة».مسلم (٢٦٨،٢٦٧).

واتە: فەضلی کوڕی عباس ئامۆزای پێغەمبەر ﷺ دەڵێت لەپشت پێغەمبەری خوا ﷺ بە سواری ڕۆشتین بەردەوام (تلبية) ی دەکرد تا گەیشتە (جمرة العقبة).

● سوننەتە گەر گونجا بەم شێوەیە ڕەجمی (جمرة العقبة) بکرێت: (مەکە) بخاتە دەستی چەپی و (مینا) دەستی ڕاستی.

عَنْ إِبْنُ مَسْعود ﵁: «...جَعَلَ البَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ وَمِنًى عَنْ يَمِينِهِ، وَرَمَى بِسَبْعٍ وَقَالَ: "هَكَذَا رَمَى الَّذِي أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ البَقَرَةِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"».البخاري (١٧٤٨).

عبدالله ی کوڕی مسعود ﵁ دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ مەکەی خستۆتە دەستی چەپی و مینا ی خستۆتە دەستی ڕاستی و بە حەوت بەرد ڕەجمی (جمرة العقبة) ی کردووە، بەم شێوەیە ڕەجمی عەقبەی کردووە ئەوەی کە سورەتی بەقەرەی بۆ هاتوەتە خوارەوە (واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ).

وە پێویستە حەوت بەرد زیاترو کەمتر بەکار نەهێنرێت و لەگەڵ هەموو بەردێك دا (الله أكبر) بکات.

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: **((...فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا...))**. مسلم (١٢١٨).

و عَبْدالله بنُ مَسْعُود رضي الله عنه: **((...يَرْمِي الجَمْرَةَ... بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ))**. البخاري (١٧٥٠)، ومسلم (١٢٩٦).

جابر و عبدالله ی کوڕی مسعود خوایان لێ ڕازی بێت دەڵێن پێغەمبەری خوا ﷺ بە حەوت بەرد (جمرة العقبة) ی ڕەجم کردووە لەگەڵ هەموو بەردێك دا (الله أكبر) ی کردووە.

● پێویستە بەردەکان بە هەندەی نۆکێك بن یاخود شتێك گەورەتر.

قَالَ رَسُولَ الله ﷺ: **((وَإِذَا رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ فَارْمُوا بِمِثْلِ حَصَى الْحَذْفِ))**. صحيح أبي داود (١٧٢٩)، و رواية إبن عباس **((عليكم بحصى الحذف))**. مسلم (٣٠٧٨).

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: گەر (جمرة العقبة)تان ڕەجم کرد ڕەجمی بکەن بە هەندەی بەردی (الحذف) واتە (بەردێك کە دەخرێتە نێوان هەردوو پەنجەی شایەتمان و هەڵدەدرێت).

وە إبن تيمية وإبن عثيمين خوايان لێ ڕازی بێت دەڵێن: (فوق الحمص دون البندق) بەردەکە لە نێوان نۆك و بندوق دا بێت.

● بەردەکان واجبە بکەوێتە حەوزەکەو مەرج نییە بیدات لە پایەکە.

ئیمامی نەوەوی لە (شرح المسلم) دا ج[٩] ص[٥٠] دەفەرموێت: (وأجمعوا على أن الرمي يجزيه على أي حال رماه إذا وقع في المرمى)، وقال العثيمين في الشرح الممتع ج[٣] ص[٣٤٨]: (المقصود أن تقع في الحوض سواءً ضربت العمود أم لم تضربه).

واتە: ڕای کۆی زانایان لەسەر ئەوەیە ڕەجم کردنەکە دروستە بەهەر شێوەیەك بێت بە مەرجێك بکەوێتە حەوزەکەوە.

● وە نابێت حەوت بەردەکە بە یەك جار هەڵبدرێت بەڵکو بە حەوت جار بێت، وە ئەگەر هەڵی دا ئەوا هەرچەندێك بێت ئەوا بە یەك جار دادەنرێت وەکو ئیمامی نەوەوی لە (شرح المسلم) دا ج[٨] ص[٤١٨] دەفەرموێت ڕای کۆی زانایانی لەسەرە.

● وە دروستە بە بەردێك ڕەجم بکەی کە ڕەجمی پێ کرابێت، هیچ ڕێگرییەك نیە لەسەری نە لە قورئان دا و نە لە سوننەت دا، کە ئەمە ئەمڕۆ بەر دەستی کەس ناکەوێت لەبەر ئەوەی حەوزەکە قوڵە و هەموو

دەچێتە ناو حاویەکەی لە خوارەوە بەدەر لەو بەردانەی کە لە چواردەوری حەوزی جەمرەدا کەوتوون ئەوانە هەر ڕەجمیان پێ نەکراوە و بە زیادە هەڵگیراون و لەوێدا فڕێ دراوە ئەوانە هیچ کێشەیەك نییە لە بەکارهێنانی دا.

ئەمە ڕای کۆی زانایانە بڕوانە:

١. المحلى لإبن حزم ج٥ ص١١٩.
٢. الأضواء للشنفيطي ج٥ ص٢٠٣.
٣. الشرح الممتع للعثيمين ج٣ ص٣٤٩.
٤. حجة النبي للألباني ص٨٢.

- **پاداشتی ڕەجم (جمرات):**

عَنْ إِبْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عن النبي ﷺ قال: «وإذا رمى الجمار لا يدرى أحد ماله حتى يوفاه يوم القيامة». صحيح الترغيب (١١٥٥).، **وفي أخرى «وأما رميك الجمار فلك بكل حصاة رميتها تكفير كبيرة من الموبقات».** صحيح الترغيب ج٣ ص٣٧، **وإبن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَن النَبِي ﷺ: «إِذا رَمَيْت الجِمار كَانَ لَكَ نوراً يَوْمَ القيامَة».** الصحيحة (٢٥١٥).

واتە: فەرموودەی یەکەم، گەر ڕەجمی جەمرەی کرد کەس نازانێت چ پاداشتێکی پێ دەبەخشرێت ڕۆژی دوایی، وە لە ڕیوایەتێکی تردا: بە

هەموو بەردێکی ڕەجم کردن تاوانێکی گەورە دەسڕێتەوە، وە لە ڕیوایەتەکەی تردا: ڕەجم کردنی جەمەرات دەبێتە نوور بۆ ڕۆژی دوایی.

• عبداللە ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت «کاتێك إبراهیم علیه السلام شەیتان ڕێی پیٚ گرت لەلای (جمرة العقبة) دا حەوت بەردی تێگرت تا ڕۆچوو لە زەوی دا پاشان لە (جمرة)ی دووەم دا ڕێی پیٚ گرت و حەوت بەردی تێگرت تا ڕۆچوو بە زەوی دا پاشان لە (جمرة)ی سیٚ یەم دا ڕێی پیٚ گرت و حەوت بەردی تێگرت تا ڕۆچوو بە زەوی»دا، پاشان عبداللە ی کوڕی عباس فەرمووی «الشَيْطَان تَرْجمونَ وَمِلَةِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهيم تَتبعون». صحيح الترغيب (١١٥٦).

واتە: شەیتان ڕەجم دەکەن و شوێنکەوتەی باوکتان (إبراهیم علیه السلام) دەکەون.

• خوای پەروەردگار ﷻ فەرمووی بە شەیتان ﴿فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ واتە تۆ ڕەجم کراویت، وە ڕەجم کردنی دەرکردن بووە لە بەهەشت و بەزەیی پەروەردگار.

● وە پێغەمبەران علیهم الصلاة السلام وەکو (إبراهیم، محمد...) ڕەجمیان کردووە.

● وە (ملائکة) فریشتەکان ڕەجمیان دەکەن بە ئەستێرەکان لە ئاسمان دا: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ﴾ [الملك: ٥]، وە موسوڵمانانیش لە حەج دا ڕەجمی دەکەن، کەواتە موسوڵمان کاری خواو پێغەمبەران و فریشتەکان ئەنجام دەدەن.

● **کاتی ڕەجم کردنی (جمرة العقبة):**

بۆ کەسانی بەتواناو بەهێز لەدوای هەڵهاتنی ڕۆژ تا شەو بەرەبەیانی ڕۆژی دووەمی جەژن.

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَال: «رَمَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الجَمْرَة يَوْمَ النَحْرِ ضُحَى...». مسلم (١٢٩٩).

واتە: جابر دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەجمی (جمرة العقبة) ی کرد ڕۆژی جەژن کاتی چێشتەنگاو.

عَنْ إِبْنُ عَبَاس رضي الله عنهما: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسْأَلُ يَوْمَ النَّحْرِ بِمِنًى، فَيَقُولُ: «لاَ حَرَجَ» فَسَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ،

قَالَ: «اذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ» وَقَالَ: رَمَيْتُ بَعْدَ مَا أَمْسَيْتُ، فَقَالَ: "لاَ حَرَجَ")). البخاري (١٧٣٥)، ومسلم (١٣٠٦).

واتە: عبداللە ی کوڕی عباس دەفەرموێت: لە مینا دا ڕۆژی جەژن پێغەمبەری خوا ﷺ هەر پرسیارێکی لێ دەکرا دەیفەرموو: دروستە ڕێگری نییە، پیاوێك پرسیاری لێکرد: سەرم تاشی پێش قوربانی کردن، فەرمووی: سەری بڕە دروستە، وە وتی: ڕەجمی (جمرة العقبة) م کرد لەدوای ئێوارە (شەو) فەرمووی: دروستە ڕێگری نییە.

کەسانی ڕێگە پێدراو لە نەخۆشی و پەك کەوتەو بێ توانا سێ کاتیان بۆ هەیە:

١. کۆتایی شەوی جەژن پێش بانگی بەیانی.

عَنْ عَبْدِاللهِ مَوْلَى أَسْمَاءَ بِنْتُ أَبِي بَكْرَ رضي الله عنهما: «...فَصَلَّتْ سَاعَةً ثُمَّ قَالَتْ: «يَا بُنَيَّ، هَلْ غَابَ القَمَرُ؟»، قُلْتُ: لاَ، فَصَلَّتْ سَاعَةً ثُمَّ قَالَتْ: «يَا بُنَيَّ هَلْ غَابَ القَمَرُ؟»، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَتْ: «فَارْتَحِلُوا»، فَارْتَحَلْنَا وَمَضَيْنَا، حَتَّى رَمَتِ الجَمْرَةَ، ثُمَّ رَجَعَتْ فَصَلَّتِ الصُّبْحَ فِي مَنْزِلِهَا، فَقُلْتُ لَهَا: يَا هَنْتَاهُ مَا أُرَانَا إِلَّا قَدْ غَلَّسْنَا، قَالَتْ: "يَا بُنَيَّ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَذِنَ لِلظُّعُنِ")). البخاري (١٦٧٩)، ومسلم (١٢٩١).

واتە: عبداللە دەگێڕێتەوە لە ئەسمائی کچی ئەبوبکری صدیق ڕەزای خوایان لێبێت لە موزدەلیفە ماوەیەك نوێژی کردو پاش ئاوابوونی مانگ ووتی: بەرێکەون بۆ مینا، بەرێکەوتین تا ڕەجمی (جمرة العقبة) ی کردو پاشان گەڕایەوەو نوێژی بەیانی لە مینا کرد، پاشان ووتی: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی داوە بە ئافرەت و پەککەوتان.

بە ڕووکەش ئەم فەرموودەیە هەندێك لە زانایان ڕێگەیان داوە بە ڕەجم کردنی (عەقەبە) نیوەی کۆتایی بەشی شەوی جەژن.

٢. زۆری زانایان ڕێگەیان داوە بە ڕەجم کردنی (عەقەبە) دوای بانگی بەیانی نەك پێش بانگ بەڵکو پێش بانگ بۆئەوەی بگەنە (مینا) بەڵام دەبێت ڕەجم کردن بخەنە دوای بانگ.

عَنْ إِبْنُ عَبَاس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُول: «أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ضَعَفَةِ أَهْلِهِ، فَصَلَّيْنَا الصُّبْحَ بِمِنًى، وَرَمَيْنَا الْجَمْرَةَ».صحيح النسائي (٣٠٤٨).

واتە: عبداللە ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ کەسە نەتوان و لاوازەکانی دا ناردمی و نوێژی بەیانیمان لە (مینا) کردو ڕەجمی (جمرة العقبة)مان کرد.

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: «وَدِدْتُ أَنِّي اسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا اسْتَأْذَنَتْهُ سَوْدَةُ، فَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ بِمِنًى قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ النَّاسُ، وَكَانَتْ سَوْدَةُ امْرَأَةً ثَقِيلَةً ثَبِطَةً، فَاسْتَأْذَنَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَذِنَ لَهَا، فَصَلَّتِ الْفَجْرَ بِمِنًى، وَرَمَتْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ النَّاسُ». صحيح سنن النسائي (٣٠٤٩).

واتە: عائشە خوا لێی ڕازی بێت دەڵێت: حەزم دەکرد ئیزن لە پێغەمبەری خوا ﷺ وەرگرم وەکو (سەودە) ی خێزانی ئیزنی وەرگرت، نوێژی بەیانیم لە (مینا) بکردایە پێش ئەوەی خەڵکی بگەن.

سەودە ئیزنی وەرگرت لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئیزنی داو نوێژی بەیانی لە (مینا) کردو ڕەجمی (جمرة العقبة)ی کرد پێش ئەوەی خەڵکی بگەنە (مینا).

٣. هەندێك لە زانایان دەڵێن ڕێگە دراوە نەخۆش و پەککەوتەکان لە نیوەشەو بەدواوە (مزدلفة) جێ بهێڵن و بەرەو (مینا) بکەونە ڕێ بۆ ئەوەی بەر قەرەباڵغی ڕێگا نەکەون بەڵام دەبێت ڕەجم کردنی (العقبة) بخەنە دوای ڕۆژ هەڵهاتن، وە ئەو ڕیوایەتانەی پێش و بێ ئاگاداری و ئیزنی پێغەمبەر ﷺ بووە.

لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ خۆی لە چێشتەنگاودا ڕەجمی (العقبة) ی کردووە، وە فەرمووی: «خُذوا عَني مَناسِكَكُمْ». مسلم (١٢١٨).

واتە: مەناسیك و کارەکانی حەجم لێ وەرگرن بەو شێوەیە بیکەن کە من دەیکەم.

عَنْ إبْن عَبَاس رضي الله عنهما قَال: «قَدَّمَنا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ أُغَيْلِمَةَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، عَلَى حُمُرَاتٍ فَجَعَلَ يَلْطَخُ أَفْخَاذَنَا، وَيَقُولُ: «أُبَيْنِيَّ لَا تَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْس». صحيح سنن أبي داود (١٧١٠)، والترمذي (٧٠٩)، وإبن ماجة (٢٤٥١).

واتە: عبدالله ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ پێشی خستین شەوی (المزدلفة) بەرەو (مینا) بڕۆین و فەرمووی (کوڕەکانم (جمره العقبة) ڕەجم نەکەن تاوەکو ڕۆژ هەڵدێت.

عَنْ إبْن عَبَاس رضي الله عنهما قَال: «قَدَّمَ أَهْلَهُ وَأَمَرَهُمْ أَنْ لاَ يَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ». صحيح سنن النسائي (٣٠٦٥).

واتە: عبدالله ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ خێزان و کەسەکانی پێش خست بۆ (مینا) وە فەرمانی پێدان (جمره العقبة) ڕەجم نەکەن تا خۆر هەڵدێت.

بەڵام زانایان دەڵێن ئەوانەی کە بەتوانان لەگەڵ نەخۆش و ئافرەت و پەککەوتەکان دان، هیچ ڕوخسەتێك نییە بۆیان کە ڕەجمی (جمرە العقبة) بکەن پێش خۆر کەوتن، ئەو ڕوخسەتە بەس بۆ کەسانی خاوەن ڕوخسەتن.

بەگوێرەی ئەو ڕیوایەتانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ بە عبدالله ی کوڕی عباسی فەرمووە کە لەگەڵ پەککەوتەکان دا ڕۆشتووە.

بەهێزترین ڕای زانایان ئەو ڕایەیە کە دەڵێن دەبێت دوای نوێژی بەیانی ڕەجمی (العقبة) بکەن کەسانی خاوەن ڕوخسەت.

● پاش ڕەجم کرجنی (العقبة) نەوەستێت بۆ دووعاکردن.

عن جابر رضي الله عنه رضي الله عنه: «رَمَى مِنْ بَطْنِ الْوَادِي، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمَنْحَرِ». مسلم (١٢١٨).

واتە: جابر دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەجمی (العقبة) کرد نەوەستا بەرەو شوێنی سەربڕینی ئاژەڵ کەوتە ڕێ.

* لەدوای ڕەجم کردنی (جمرة العقبة) هەموو شتێك بۆ حاجی حەڵاڵ دەبێت بێجگە لە ئافرەتان، بۆی هەیە ئیحرام لابدات و جل و بەرگی خۆی لەبەر بکات، وە هەندێك لە زانایان دەڵێن دەبێت سەرتاشینیشی

لەگەڵ بێت ئەوکاتە دەتوانێت ئیحرام لابدات بە بەڵگەی «إذا رميتم وذبحتم وحلقتم حل لكم كل شيء إلا النساء».ضعيف في الضعيفة (١٠١٣)، وحجة النبي ﷺ ص٨١.

بەڵکو بە ڕەجم کردنی (جمرة العقبة) حەڵاڵ بوونی یەکەم بەدەست دەهێنێت (التحلل الأول) بەم بەڵگانە:

١. عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: «طَيَّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيَّ هَاتَيْنِ، حِينَ أَحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ حِينَ أَحَلَّ قَبْلَ أَنْ يَطُوف».البخاري (١٧٥٤)، ومسلم (١١٨٩).

واتە: عائیشە دەفەرموێت: بۆنی خۆشم دەکرد بە پێغەمبەردا ﷺ پێش لەبەرکردنی ئیحرام و پاش لابردنی ئیحرام پێش ئەوەی تەوافی (الإفاضة) بکات، بەکارهێنانی بۆنی خۆش مانای لابردنی ئیحرامە.

٢. عن إبن عباس و عائشة رضي الله عنهما قال رسول الله ﷺ: «إذا رميتم الجمرة فقد حل لكم كل شيء إلا النساء».صحيح أبي داود (١٩٧٨)، وصحيح إبن ماجة (٢٤٦٦)، الصحيحة (٢٣٩).

واتە: ئەگەر (جمرة العقبة) تان ڕەجم کرد ئەوا هەموو شتێکتان لەسەر حەڵاڵ دەبێت بێجگە لە ئافرەتان (خێزانیان).

٢. سەربڕینی ئاژەڵ:

قال تعالى: ﴿هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ﴾ [المائدة: ٩٥]. واته: هەدیەو بەخشینێکە بۆ هەژارانی ماڵی خوا بۆیە زانایان ناویان بردووە بە سەربڕینی سوپاس گوزاری بۆ خوا کە حەجەکەی ئەنجام داوە (دم الشكران) یاخود هەدیەو قوربانی یەکی واجبە بۆ میوانانی ماڵی خوا.

ئەمە (فدية) و پڕکردنەوەی ناتەواوی حەج نیە، لەبەر ئەوەی حاجی هیچ ناتەواوی یەکی ئەنجام نەداوە، کە حەجەکەی بە (التمتع) کردووە، کە عەمرەی لە حەج جیاکردۆتەوە و ئیحرامی لابردووە، بەڵکو هەمان قوربانی و سەربڕینی ئاژەڵ واجبە بۆ حەجی (قيران) کە حاجی ئیحرامی لانەبردووە لەنێوان عومرەو حەجەکەی دا، ئەمیش لەسەری واجبە وەکو (التمتع).

وە ئەگەر (فدية) بێت ئەوا لەسەر ڕای زانایان نابێت لێی بخوات، لەگەڵ ئەوەش دا فەرمانی خواو کاری پێغەمبەرەکەی خواردن و بەخشینەوەیە ﴿فَكُلُواْ مِنۡهَا...﴾ [الحج: ٢٨و٣٦] . و رواية جابر ((كلوا وتزودوا....)). و ((فأكلا من لحمها وشربا من مرقها)).مسلم (١٢١٨).

پێویستە بەم شێوەیە سەربڕین ئەنجام بدات گەر خۆی سەری بڕی یاخود وەکیلەکەی.

١. بەدەستی خۆی سوننەتە گەر توانی سەری ببڕێت:

عَنْ جَابر ﷺ قَال: ((ثُمَ انْصَرَفَ اِلَى المَنْحَرْ فَنَحَرَ ثَلاثاً وَستينَ بَدَنة بيَدهِ...)). أبوداود (١٧٦٤)، وإبن ماجة (٣٠٧٤).

واتە: پێغەمبەر ﷺ بەرەو شوێنی سەربڕینی ئاژەڵ کەوتە ڕێ و لەوێدا شەست و سێ حوشتری بەدەستی خۆی سەربڕی.

٢. ڕووی بکاتە قیبلەو لەسەر لای چەپ ڕای کشێنێت و بلێت: وەك پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:

((بِسْمِ الله، الله أَكْبَرْ، اللهُمَ إنَ هَذا مِنْكَ وَلَكَ، اللهُمَ تَقَبَلْ مِني)). مسلم (١٩٦٧).

واتە: بەناوی تۆ خوای پەروەردگار ئەمە لە تۆوەیەو بۆ تۆیە پەروەردگارم لێم وەرگرە.

٣. لێخواردنی و بەخشینەوەی و لێهەڵگرتنی:

قال تعالى: ﴿فَكُلُوا۟ مِنْهَا وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْبَآئِسَ ٱلْفَقِيرَ﴾ [الحج: ٢٨].،﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا۟ مِنْهَا وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ﴾ [الحج: ٣٦].

واتە: لێی بخۆن و بیبەخشن بە هەژاران و ئەوانەی داوای دەکەن وە کەسانی بێ پێویست.

عَنْ جَابر ﵁: «ثُمَّ أَمَرَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ، فَجُعِلَتْ فِي قِدْرٍ، فَطُبِخَتْ، فَأَكَلَا مِنْ لَحْمِهَا وَشَرِبَا مِنْ مَرَقِهَا».مسلم (١٢١٨).

واتە: پاش سەربڕینی حوشترەکان پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بە (علی کوڕی ئەبو طالب) لەهەموو حوشترێك پارچەیەك بێنێت و لێی بنێت، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ و علی کوڕی ئەبو طالب لە گۆشت و ئاوەکەیان خوارد.

عَنْ جَابِرٍ ﵁، قَالَ رَسولَ الله ﷺ: «كُلوا وَتَزَوَدوا، قَالَ: فَأَكَلْنَا وَ تَزَوَدْنَا حَتَى بَلَغْنَا بِها الَمدينَة».مسلم (١٢١٨)، حجة النبي ﷺ ص٨٥.

واتە: جابر دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بە خواردن و هەڵگرتنی بۆ ڕێگا، لێمان خواردو هەڵمان گرت تا پێی گەیشتینە مەدینە.

- **شوێنی سەربڕینی ئەم هەدیەو قوربانییە دەبێت لە سنوری حەرەم دەرنەچێت، واتە مەککە و مینا.**

قال تعالى: ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى ٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ﴾ [الحج: ٣٣]، ﴿حَتَّىٰ يَبْلُغَ ٱلْهَدْىُ مَحِلَّهُۥ﴾ [البقرة: ١٩٦]، ﴿وَٱلْهَدْىَ مَعْكُوفًا أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُۥ﴾ [الفتح: ٢٥].

هەموو ئەم ئایەتە پیرۆزانە ئاماژە بە شوێنی سەربڕینی هەدیەکە دەکەن کە (مەککە و سنوری حەرەم)ە.

وَعَنْ جابِرٍ ﵁ قَالَ رَسُولَ الله ﷺ: «قَدْ نَحرْتُ هاهُنا وَمَنَى كُلُها مِنْحَرْ». مسلم (١٢١٨).

واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی لەدوای قوربانییەکە لەشوێنێك لە مینا، لێرەدا قوربانیم کرد و هەموو سنوری مینا شوێنی قوربانییە.

وقال ﷺ: «وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَر». صحيح سنن أبي داود (١٧٠٧)، وصحيح سنن إبن ماجة (٢٤٧٣).

واتە: هەموو کەککەو شیوو دۆڵ و ڕێگەکانی شوێنی سەربڕینە.

- **کاتی سەربڕین:**

قال تعالى: ﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾ [الحج: ٢٨]،﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ﴾ [البقرة: ٢٠٣].

واتە: یادو زیکری خوای پەروەردگار بکەن لە ڕۆژانی دیاری کراودا و ناوی پەروەردگار ببەن لەسەر ئەو ئاژەڵانەی دەیکەن بە قوربانی.

* (أيام معدودات) و (أيام معلومات) ڕۆژانی دیاری کراوو ناسراو: هەر چوار ڕۆژەکەی جەژنی قوربانە، قال رسول الله ﷺ: «...كُل أَيام التَشْريقْ ذبح». صحيح الجامع الصغير (٤٥٣٧).

واتە: هەموو ڕۆژانی جەژنی قوربان کاتی سەربڕینە.

وە بەڕێزترین کات ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربانە کە ناونراوە بە ڕۆژی قوربانی (يوم النحر)، وە لە قورئان دا داوای کردووە لەدوای نوێژی جەژن قوربانی بکەن ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ﴾ [الكوثر: ٢]، وَقالَ رَسولَ الله ﷺ: «أَفْضَلُ الأيَامِ عِنْدَ الله يَوْم النَحر...». صحيح إبن حبان (٢٨١١).، وقال ﷺ في حجة الوداع: «أَيُّهَا النَّاسُ – ثَلَاثَ مَرَّاتٍ – أَيُّ

يَوْمٍ هَذَا؟ قَالُوا: يَوْمُ النَّحْرِ يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ...)).النسائي (٤١٠٠).، وَعَن عَلي رضي الله عنه سَأَلْتُ رَسول الله ﷺ عَنْ يوم الحَجِ الأكْبَر، فَقالَ: ((يَوْمُ النَحر)).الترمذي (٩٥٧)، صحيح أبي داود (١٧٧٠٠).

واتە: پرسیار کرا وە سێ جار فەرموویەتی (یوم الحج الأکبر) ڕۆژی حەجی گەورە (یوم النحر) یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربانە، کەواتە ئەوانەی قوربانییەکانیان یاخود (هدیة) کانیان دەبەنەوە وڵاتی خۆیان و لە مەککە نایکەن، ئەوە یەکێك لە واجبەکانی حەجییان فەوتاندووە گەر ساڵێکی تریش بێت دەبێت لە مەککە لەو مەراسیمە دا یەکێك ڕابسپێرن بۆیان بکات.

٣. سەرتاشین یاخود کورت کردنەوە:

کاری سێهەمی ڕۆژی جەژنی قوربان سەرتاشین یاخود کورت کردنەوەیەتی.

قال تعالى: ﴿لَتَدۡخُلُنَّ ٱلۡمَسۡجِدَ ٱلۡحَرَامَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمۡ وَمُقَصِّرِينَ﴾ [الفتح: ٢٧].

باشتر وایە پیاوان سەر بتاشن وەك لەوەی کورتی بکەوە.

«يا معمر ألديك موسي؟ قال نعم يا رسول الله ﷺ، قال ﷺ: سمِ الله وأحلق رأسي)).أحمد (٦/٤٤٠٠).

واتە: پێغەمبەر ﷺ بە سەرتاشەکەی فەرموو: ئەی عەمر موست لابە؟ وتی بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، فەرمووی (بسم الله) بکەو سەرم بتاشە.

وَقالَ رَسولَ الله ﷺ: «"اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ" قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ" قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "وَالْمُقَصِّرِينَ"».البخاري (١٧٢٧)، ومسلم (١٣٠١).

واتە: سێ جار پێغەمبەری خوا ﷺ دووعای لێخۆش بوون و بەزەیی کرد بۆ ئەوانەی سەریان دەتاشن و یەك جار دووعای کرد بۆ ئەوانەی کورتی دەکەنەوە.

بەڵام بۆ ئافرەتان کورت کردنەوەیە، قَالَ رَسولَ الله ﷺ: «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلْقٌ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرِ».صحيح سنن أبي داود (١٧٤٧).

واتە: ئافرەتان تاشینیان لەسەر نییە بەڵکو کورت کردنەوەیان لەسەرە.

پلەو پاداشتی سەرتاشین

وَقالَ رَسولَ الله ﷺ: «وَأَمَا حَلاقك رَأسَكَ فَلَكَ بِكُلِ شَعرة حَلَقَتْها حَسَنَة وَيَمْحَى عَنْكَ بِها خَطيئَة». صحيح الترغيب (١١٦٠).

واتە: سەرتاشینەکەت بە هەموو تاڵە موویەك چاکەیەکت بۆ دەنوسرێت و تاوانێکی پێ دەسڕدرێتەوە.

وفي رواية: «فإنه ليس من شعرك شعرة تقع في الأرض إلا كانت لك نورا يوم القيامة». صحيح الترغيب (١١٦٠).

واتە: هەموو تاڵە موویەکت کە دەکەوێتە سەر زەوی دەبێت بە نوور و ڕووناکی لە ڕۆژی دوایی دا.

وە بەهیچ شێوەیەك دروست نییە لە بری سەرتاشین سێ تاڵ موو لێبکەیتەوە و یاخود لە هەندێك سەرت بگریت، ئەمە سەرپێچی قورئانە کە بە (جمع) کۆ ناوی دەبات (رؤوسکم) سەرتان، وە سەرپێچی کاری پێغەمبەری خوایە ﷺ کە هەموو سەری تاشیوە.

عَنْ إِبْنُ عُمَرْ رضي الله عنهما: «حلق سول الله صلى الله عليه وسلم في حجته». البخاري (١٧٢٦).

وە ئەگەر کورتی کردەوە دەبێت لەهەموو سەر کورت بکاتەوە، وە ئەو ووتەیەی کە دەڵێت دروستە سێ تاڵ موو کەمتر نەبێت بۆ قژ برین هیچ بەڵگەیەکیان پێ نییە جگە لەوە نەبێت کە دەڵێت لە زمانەوانی دا (اللغة) عەرەبی کەمترین کۆ لە ژمارە سێ وە دەست پێ دەکات، کە ئەمەش خۆی نابێتە بەڵگە بەڵکو بەڵگە فەرموودەی خوای عز وجل و پێغەمبەرە ﷺ وە یاخود کردەوەیەتی، وە پێغەمبەریش ﷺ بەهیچ شێوەیەك فەرمانی بەوە نەداوە و خۆشی و هاوەڵانی ئەو کارەیان نەکردووە کە چەند تاڵە موویەك ببڕن.

ئافرەتانیش گەر پەلکەیان بوو لە هەموو پەلکەیەك بە هەندەی سەرە نینۆکێك ببڕن، یاخود قژیان دابنێن لە هەموو خوارووی قژیان بەو هەندەیە ببڕن.

٤. تەوافی (الإفاضة) ماڵی خواو سەعی سەفاو مەروە:

کاری چوارەمی یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان بۆ حاجییان (طواف الإفاضة و سەعی نێوان سەفاو مەروە) یە، واتە تەوافی گەڕانەوە، کە ئەم تەوافە ڕوکنە و باش وایە هەر ئەو ڕۆژە ئەنجانی بدەیت پێش مەغریب، وە پێغەمبەری خوا ﷺ لە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان دا ئەم تەوافەی

کردووە، گەر نەگونجا هەتا کۆتایی مانگی (ذو الحجة) دەبێت ئەنجامی بدات بەڵام تا نەکردنی حەڵاڵ بوونی دووەمی بەدەست نایەت (التحلل الثاني) کە حەڵاڵ بوونی ئافرەتە.

وقال تعالى: ﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا۟ تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا۟ نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا۟ بِٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ﴾ [الحج: ٢٩].

واتە: پاشان ئەو چڵك و پیسیەی سەفەر لەسەر خۆیان لابەن بە تاشینی سەرو لابردنی ئیحرام وە بە (قوربانی) سەربڕینەکانیان ئەنجام بدەن و تەوافی ماڵەکەی خوا بکەن.

عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما: «لَمْ يَرْمُلْ فِي السَّبْعِ الَّذِي أَفَاضَ فِيه». صحيح سنن أبي داود (١٧٦٢)، وإبن ماجة (٢٤٨٣).

واتە: عبدالله ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ لە حەوت تەوافی (الإفاضة) دا ڕاکرد هەروەڵەی ئەنجام نەداوە.

وە باسی (الإضطباع) شان ڕووت کردنی نەکردووە هەر هەروڵەی باس کردووە لەبەر ئەوەی بە جلی ئاسایی خۆتەوە دەیکەیت و ئیحرام لادەبەیت.

عن إبن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا : **((أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أفاض يوم النحر...)).** مسلم (٣١٥٢)، و أبوداود (١٩٩٨).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ **تەوافی (الإفاضة) ی لە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان دا ئەنجام دا.**

پاش حەوت تەوافی کەعبە دوو ڕکات نوێژ لە پشت (مقام إبراهیم) وە دەکات و پاشان سەعی نێوان سەفاو مەروە حەوت جار دەکات.

*** سەعی یاخود تەوافی نێوان سەفاو مەروە بۆ کەسانی کە حەجیان بە (التمتع) کردبێت، واتە عومرەیان بە جیا کردبێت و پاشان حەجیان کردبێت، بەڵام ئەوانەی حەجیان بە (قران) یان (إفراد) کردووە، واتە عومرەو حەجیان پێکەوە کردبێت و لە نێوانیان دا ئیحرامیان لانەبردبێت، یاخود ئیحرامیان بە حەجی تەنیا بەستبێت بەبێ عومرەو بە ئیحرامەوە مابێتەوە تا دوای ڕەجم کردنی (جمرة العقبة).**

گەر ئەم دوو کەسە لە سەرەتای هاتنیان بۆ کەعبە دوای حەوت تەوافی کەعبە سەعی نێوان سەفاو مەروەیان حەوت جار ئەنجام دابێت، ئەوا لەدوای تەوافی (الإفاضة) پێویست ناکات سەعی نێوان سەفاو

مەروە بکەن لەبەر ئەوەی بە ئیحرامەوە ماونەتەوە، وە گەر نەیان کردبێت ئەوا دەبێت دوای تەوافی (الإفاضة) بیکەن.

عن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا : «طَوَافُكِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ يَكْفِيكِ لِحَجَّتِكِ وَعُمْرَتِكِ». مسلم (١٢١١)، وأبوداود (١٨٩٧).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ بە عائیشەی خێزانی فەرموو: تەوافی کەعبەو سەعی نێوان سەفاو مەروەت یەك جار بەسە بۆ حەج و عومرەکەت.

وعن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلَّا طَوَافًا وَاحِدًا» زَادَ فِي حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ بَكْرٍ: «طَوَافَهُ الْأَوَّل». مسلم (٣٠٧٤).

واتە: جابر دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی تەوافی نێوان سەفاو مەروەیان یەك جار ئەنجام دا ئەویش یەکەم جار کە هاتنە مەککە و دوای تەوافی کەعبە، واتە بۆ دووەم جار کە تەوافی (الإفاضة) یان ئەنجام دا سەعی سەفاو مەروەیان نەکرد لەبەر ئەوەی ئیحرامیان بە حەج و عومرەی پێکەوە بەستراو (القران) کرد.

* لەدوای ئەنجام دانی تەوافی (الإفاضة) خێزانی بۆ حەڵاڵ دەبێت و لە هەموو قەدەغە کراوەکانی ئیحرام دەردەچێت و پێی دەڵێن (التحلل الثاني) حەڵاڵ بوونی دووەم و کۆتایی.

* ئەگەر ئافرەتان کەوتنە سوڕی مانگانەوە پێش تەوافی (الإفاضة)، دەبێت هەتا ئەتوانن بمێننەوە تاوەکو ئەو حەوت تەوافە بە پاکی ئەنجام بدەن لەبەر ئەوەی ڕوکنێکی حەجە.

بەڵام ئەگەر بۆیان نەکرا بەهۆی کاتی دیاری کراوی گەڕانەوەی قافڵەکەو و هێشتا ئەو پاکی بەدەست نەهێناوە، وە ناشکرێت بە تەنیا بمێنێتەوە و دوا بکەوێت، ئەوا زانایان ڕێگەیان داوە تەوافی (الإفاضة) ئەنجام بدەن، وە لەم حاڵەتەدا (طواف الوداع)ی لەسەر نییە.

عن عائشة رضي الله عنها : «أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيّ –زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– حَاضَتْ فِي أَيَّامِ مِنًى، فَقَالَ: «أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟»، قَالُوا: إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَلاَ إِذًا». البخاري (١٧٣٣)، ومسلم (١٢١١).

واتە: صەفییەی خێزانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە حەج دا کەوتە سوڕی مانگانەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە ڕێگری کرد لە

ڕۆشتنمان، وتیان تەوافی (الإفاضة) ی کردووە، فەرمووی: کەواتە ڕێگری نییە با بڕۆین.

عن إبن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أن النبي صلى الله عليه وسلم رخص للحائض أن تصدر قبل أن تطوف». صحيح سنن أبي داود (١٧٤٨).

واتە: عبدالله ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دا بە ئافرەت کە لە سوڕی مانگانەدایە بڕۆن بەبێ تەوافی وەداع کردن.

* ئەم چوار کارەی مەراسیمی حەج لە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان دا گەر بەو شێوە زنجیرەییەی کە باسمان کرد ئەنجام بدرێت کارێکی تەواوو سوننەتە لەبەر ئەوەی لە قورئان دا بەو شێوە زنجیرەییە بەدوای یەك دا باس کراوە.

قال تعالى: ﴿وَلَا تَحۡلِقُواْ رُءُوسَكُمۡ حَتَّىٰ يَبۡلُغَ ٱلۡهَدۡيُ مَحِلَّهُۥ﴾ [البقرة: ١٩٦]، ﴿ثُمَّ لۡيَقۡضُواْ تَفَثَهُمۡ وَلۡيُوفُواْ نُذُورَهُمۡ وَلۡيَطَّوَّفُواْ بِٱلۡبَيۡتِ ٱلۡعَتِيقِ﴾ [الحج: ٢٩].

وە هەروەرها پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕیوایەتەکەی جابری کوڕی عبدالله دا بەو شێوەیە باسی چۆنێتی حەجی پێغەمبەری خوای ﷺ

کردووە «...ثُمَّ سَلَكَ الطَّرِيقَ الْوُسْطَى الَّتِي تَخْرُجُ عَلَى الْجَمْرَةِ الْكُبْرَى،...فَرَمَاهَا...ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمَنْحَرِ، فَنَحَرَ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ بِيَدِهِ،...ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ...». مسلم (١٢١٨).

بەڵام ئەگەر پێش و پاشی بکەوێت، ئەوا ڕێگەی پێ دراوەو هیچ لەسەر خاوەنەکەی ناکەوێت.

عن عبدالله بن عمرو: «وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنًى لِلنَّاسِ، يَسْأَلُونَهُ،...فَمَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَ أُخِّرَ إِلاَّ قَالَ: "افْعَلْ وَلاَ حَرَجَ"». البخاري (٨٣)، ومسلم (٣١٤٣).

وعن إبن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ لَهُ: فِي الذَّبْحِ، وَالْحَلْقِ، وَالرَّمْيِ، وَالتَّقْدِيمِ، وَالتَّأْخِيرِ، فَقَالَ: "لاَ حَرَجَ"». مسلم (٣١٥١).

واتە: هەرچی لەو ڕۆژەدا پرسیار لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەکرا لە پێش و پاش خستنی کارەکانی حەج، دەیفەرموو ڕێگری نییە.

تەنانەت سەعی نێوان سەفاو مەروە پێش تەوافی کەعبە ڕێگەی پێ داوە، عن أسامة بن شريك: «...فَمَنْ قَالَ يَا رَسُوْل الله سَعَيْتُ قَبْلَ أَنْ أَطُوفُ...فَكانَ يَقوْلُ لاَ حَرَجْ لاَ حَرَجْ». أبوداود (٢٠١٥).

* پاشان حاجییان دەبێت بۆ شەوی دووەمی جەژن بگەڕێنەوە بۆ (مینا)، مانەوەی شەو واجبە لە مینا دا.

عن عائشة رضي الله عنها : «أفاضة رسول الله صلى الله عليه وسلم...ثم رجع إلى منى فأقام بها أيام التشريق الثلاث...». صحيح أبي داود (١٩٧٣)، وأحمد (٦/٩٠).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دوای تەوافی (الإفاضة) سێ ڕۆژەی جەژنی لە (مینا) مایەوە.

* هەموو ڕۆژێکی جەژن واجبە ڕەجمی هەرسێ جەمەرات بکات لەدوای بانگی نیوەڕۆ.

عن جابر رضي الله عنه: «رَمَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجَمْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ ضُحًى، وَأَمَّا بَعْدُ فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ». مسلم (١٢٩٩).

واتە: جابر خوای لێ ڕازی بێت دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ (جمرة العقبة)ی لە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان چێشتەنگاو ڕەجم کرد

بەڵام سێ ڕۆژەكەی تری جەژن هەرسێ جەمەڕاتی دوای بانگی نیوەڕۆ ڕجم كرد.

شێوازی ڕەجم كردنی هەرسێ جەمەڕات

عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّهُ كَانَ يَرْمِي الجَمْرَةَ الدُّنْيَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاةٍ، ثُمَّ يَتَقَدَّمُ حَتَّى يُسْهِلَ، فَيَقُومَ مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةِ، فَيَقُومُ طَوِيلًا، وَيَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ، ثُمَّ يَرْمِي الوُسْطَى، ثُمَّ يَأْخُذُ ذَاتَ الشِّمَالِ فَيَسْتَهِلُ، وَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةِ، فَيَقُومُ طَوِيلًا، وَيَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ، وَيَقُومُ طَوِيلًا، ثُمَّ يَرْمِي جَمْرَةَ ذَاتِ العَقَبَةِ مِنْ بَطْنِ الوَادِي، وَلاَ يَقِفُ عِنْدَهَا، ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فَيَقُولُ "هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ"». البخاري (١٧٥١).

واته: سالمی كوڕی عبداللە ی كوڕی عومەر دەڵێت: جەمرەی (بچوك) یاخود یەكەمی خستە نێوان خۆی و قیبلەوە و ڕەجمی كرد بە حەوت بەردو لەگەڵ هەموو بەردێك دا (الله أكبر)ی دەكرد، پاشان چووە پێشەوەو بەلای ڕاستی خۆی دا و جەمرەی بچوك كەوتە لای چەپی و لەنێوان هەردوو جەمرە دا ڕووەو (قیبلة) وەستاو دەستی

هەڵبڕی و دوعایەکی زۆری دوورو درێژی کرد.، پاشان ڕووەو (قیبلة) جەمرەی (ناوەڕاست، دووەم)ی ڕەجم کرد بە حەوت بەردو لەنێوان جەمرەی ناوەڕاست و کۆتایی دا بەشێوەیەك کە ناوەڕاستی خستە لای ڕاستی خۆیی و ڕووەو (قیبلة) وەستاو دەستی هەڵبڕی و دوعایەکی دوورو درێژی کردو پاشان جەمرەی گەورە (العقبة)ی ڕەجم کردو بە شێوەیەك کەعبەی خستە لای چەپی و مینا ی خستە لای ڕاستی، پاشان ڕۆی و دوای سێهەم نەوەستا و عبدالله ی کوڕی عومەر فەرمووی (بەم شێوەیە بینیم کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەی کرد.

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا رمى جمر العقبة مضى ولم يقف». صحيح إبن ماجة (٢٤٥٩).

واتە: عبدالله ی کوڕی عباس دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك (جمرة العقبة)ی ڕەجم کرد ڕۆشت و نەوەستا (واتە بۆ دوعا کردن لە دوای دا).

* کاتی ڕەجم کردنی هەرسێ جەمرەکە لە ڕۆژانی سێهەمی کۆتایی جەژن دا لەدوای بانگی نیوەڕۆ بۆ ئێوارە ڕەجمی بکات، وە ئەگەر

نەیتوانی و خستییە شەو ئەوا دروستە: عن إبن عباس رضي الله عنهما: «الراعي يرمى بالليل ويرعى بالنهار». الصحيحة (٢٤٧٧).

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دا بە شوانی ئاژەڵانی قوربانی کە بەشەو ڕەجمی جەمەڕات بکەن.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «...وَقَالَ: رَمَيْتُ بَعْدَ مَا أَمْسَيْتُ، فَقَالَ: "لاَ حَرَجَ"». البخاري (١٧٣٥).

واتە: پرسیار کرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ لەدوای ئێوارە ڕەجم کرد، فەرمووی: بیکە ڕێگری نییە.

* هەرسێ ڕۆژەی جەژن دەبێت ڕەجم کردنی جەمەڕات لەدوای بانگی نیوەڕۆوەیە، دروست نییە ڕەجم کردنەکان پێش بخات لە بەیانی یەوە بۆ پێش بانگی نیوەڕۆ بەپێی ئەم بەڵگانە:

١. پێغەمبەری خوا ﷺ وەستاوە تا بانگی نیوەڕۆی داوە (الزوال) پاشان ڕەجمی کردوون وە فەرموویەتی: «لتأخذوا عني مناسككم» ئێوە شێوازی کاری حەجم لێ وەرگرن.

٢. ئەگەر دروست بوایە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی دەیکرد، وە هەموو کارێکی ئاسانی لە حەج دا ڕێ پێ داوە وەکو باسمان کرد، وە هیچ گێڕانەوەیەکمان نییە لەسەر ڕێ پێدانی.

عبدالله ی کوڕی عومەر دەڵێت: «كُنَّا نَتَحَيَّنُ فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ رَمَيْنَا». البخاري (١٧٤٦).

واتە: ئێمە چاوەڕێی زەوال (بانگی نیوەڕۆ)مان دەکرد، کە دەبوو ڕەجمی جەمەڕات مان دەکرد.

٣. پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ (الزوال) بووە، واتە ڕۆژ لە ناوەڕاستی ئاسمان لای داوە کەکاتی بانگی نیوەڕۆیە، نوێژی نیوەڕۆی نەکردووە ڕەجمی (جمرات)ی کردووە، تەنانەت پێش نوێژی خستووە، گەر دروست بوایە پێش بانگ خۆی دەیکرد یاخود ڕێگەی بە هاوەڵێکی دەدا بیکات.

٤. وە (بدیل) لەبریتیش مان هەیە ئەویش دەتوانێت لەدوای بانگی شێوان تا بەیانی بەشەو ئەنجامی بدات گەر لەبەر قەرەباڵغی یە یا هەرشتێکی تر هەیە، هەروەك پیاوێك ووتی (رميت بعدما أمسيت)، قال ﷺ: «لاَ حَرَجْ». البخاري (١٧٣٥).

واتە: ڕەجم کرد پاش ئێوارە، فەرمووی: ڕێگری نییە، وە «الراعي يرمى بالليل ويرعى بالنهار». الصحيحة (٢٤٧٧).شوانەکە بە ڕۆژ شوانی بکات وە شەو ڕەجمی جەمەڕات بکات.

* وە گەر کەسێك بە هۆکاری نەخۆشی یەوە یاخود نەزانینەوە نەیتوانی ڕۆژێکیان ڕەجمەکان ئەنجام بدات، ئەوا لە ڕۆژی داهاتوو دا، ڕەجم کردنی هەردوو ڕۆژەکە ئەنجام دەدات بە مەرجێك ڕەجمەکان بە جیاجیا بێت، واتە ڕەجم کردنی ڕۆژێك تەواو بکات پاشان بگەڕێتەوە سەر لەنوێ ڕەجم کردنی ڕۆژێکی تر ئەنجام بدات.

وە دەبێت ڕەجم کردنی یەکەم بۆ ڕۆژی خۆی بێت پاشان ڕەجم کردنی دووەم بۆ ڕۆژی ڕابوردوو بێت.

عَن عَاصِمِ بْنِ عَدِيّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرِعَاءِ الإِبِلِ فِي البَيْتُوتَةِ: أَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْيَ يَوْمَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ فَيَرْمُونَهُ فِي أَحَدِهِمَا». صحيح أبي داود (١٩٧٥)، والترمذي (٧٦٣).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی داوە بە شوانەکان بە شەو لە مینا دا نەمێننەوە و ڕەجم کردنی دوای یەکەم ڕۆژی جەژن کۆ بکەنەوە لە یەك ڕۆژ دا هەردووکی ئەنجام بدەن.

ئەم شێوازە باشترە وەك لەوەی كەسێك (وەكیل) بگرێت بۆ ئەم كارەو خۆی ئەنجامی نەدات.

* حاجی دەتوانێت شەوانی مینا سەردانی كەعبە بكات و تەواف و عیبادەت بكات تا نیوە شەو پاشان بگەڕێتەوە بۆ مینا، گرنگ ئەوەیە بەشێكی شەو لە مینا بكاتەوە گەر سەرەتای شەو بێت یاخود بەشی كۆتایی گەر لە نیوەی شەو كەمتر نەبێت باشترە.

عن إبن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يزور البيت كل ليلة من ليالي منى». الصحيحة (٨٠٤).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو شەوانی مینا سەردانی كەعبەی دەكرد.

وە ئاگای لە بناغەی عیبادەتەكەی مینای بێت كە مانەوەی شەوو ڕەجمی جەمەراتە وە ئەگەری هەموو ڕوداوێك بكات لە چوونی بۆ كەعبە و گەڕانەوە كە زیان بگەیەنێت بە واجبەكانی لە پێناوی سوننەت دا، وەك عائیشەی خێزانی دەڵێت: «...ثم رجع إلى منى فأقام بها أيام التشريق الثلاث...». صحيح أبي داود (١٩٧٣)، وأحمد (٦/٩٠).

واتە: پاشان گەڕایەوە مینا و سێ ڕۆژەی بە مانەوە بەسەر كرد.

* باشترین شێوازی مانەوەی حاجییان لە مینا دا گەر گونجا نوێژەکانیان لە مزگەوتی (خیف) بکەن، کە شوێنی نوێژی پێغەمبەرانە علیهم الصلاة والسلام، قال رسول الله ﷺ: «صلى في مسجد الخيف سبعون نبيا». صحيح الترغيب (١١٢٧)، مناسك الحج للألباني ص٣٩.

واتە: حەفتا پێغەمبەر علیهم الصلاة والسلام لە مزگەوتی (خیف) نوێژیان کردووە.

* واجبە حاجییان دوو ڕۆژی جەژنی قوربان بێجگە لە ڕۆژی یەکەمی، واتە ڕۆژی دووەم و سێهەم لە مینا دا بمێنێتەوەو ڕەجمی جەمەرات بکات.

کەواتە ڕۆژی سێهەمی جەژن پێی دەوترێت (النفر الأول) دەرچوونی یەکەم، واتە حاجی دەتوانێت لەدوای ڕەجمی جەمەراتی ئەو ڕۆژە پێش خۆر ئاوا بوون سنوری مینا بەجێ بهێڵێت و کۆتایی بە حەجەکەی بهێنێت، وە دەتوانێت ڕۆژی چوارەم بمێنێتەوە.

قال تعالى: ﴿فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ ٱتَّقَىٰ﴾ [البقرة: ٢٠٣].

باشتر وایە حاجییان بمێننەوە بۆ چوارەم ڕۆژی جەژن تا ڕەجمی جەمەرات بکەن:

١. خوای پەروەردگار چوارەم ڕۆژی پەیوەست و باس کردووە بە زیاتر تەقواو خواپەرستی یەوە.

٢. پێغەمبەر ﷺ کام کار خواپەرستی تەواو بوبێت ئەو کارەی هەڵبژاردووە بۆیە لە چوارەم ڕۆژ دا ماوەتەوە: «...فأقام بها أيام التشريق الثلاث...».صحيح أبي داود (١٩٧٣)، وأحمد (٦/٩٠).

٣. کەسی سێهەم ڕۆژ زووتر کۆتایی بە مەراسیمی حەج دێنێت بەڵام کەسی چوارەم ڕۆژ زیاتر لەناو عیبادەتی حەج دا دەمێنێتەوە بە شەوو ڕۆژێك.

٤. مانەوە گونجاوتر لەگەڵ داواکاری پەروەردگار کە هەر چوار ڕۆژەکەی جەژن لە یاد و عیبادەتی خوا دا بن وە باشترینی بۆ ئەو ڕۆژانە(ڕەجم کردنی جەمەرات و الله أكبر)کردن لەگەڵی دا: ﴿وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡدُودَٰتٖ﴾ [البقرة: ٢٠٣].

کۆتا کاری حاجی

(طواف الوداع)

تەوافی ماڵئاوایی و بەجێ هێشتن واجبە لەسەر حاجییان لە حج دا لەسەر ڕای کۆی زانایان بۆ کەسێك بیەوێت لە مەککە دەرچێت و بگەڕێتەوە بێجگە لە ئافرەتان کە لە سوڕی مانگانەدا بن.

١. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: ((أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الحَائِضِ)). البخاري (١٥٥).

واتە: فەرمان درا بە خەڵکی کە کۆتا کاریان تەوافی ماڵی خوا بێت بیجگە لە ئافرەتان کە لە سوڕی مانگانە دان.

٢. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: ((كَانَ النَّاسُ يَنْصَرِفُونَ فِي كُلِّ وَجْهٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَنْفِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ")). مسلم (١٣٢٧).

واتە: خەڵکی هەریەکەی بە شوێنێك دا دەڕۆیشتن، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: هیچ کەسێك نەڕوات تا کۆتا کاری تەوافی ماڵی خوا نەبێت.

٣. عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، وَعُرْوَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: «حَاضَتْ صَفِيَّةُ بِنْتُ حُيَيّ بَعْدَ مَا أَفَاضَتْ،... َقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟» قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّهَا قَدْ كَانَتْ أَفَاضَتْ...فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَلْتَنْفِرْ")).البخاري (٣٢٨)، ومسلم (١٢١١).

واته: کاتێك صەفییەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ کەوتە سوڕی مانگانەوە فەرمووی: ئەوە بوو بەهۆی ڕێگریمان...وتیان تەوافی (الإفاضة)ی کردووە، فەرمووی: کەواتە با ڕێکەوین بۆ گەڕانەوە.

* گەر دوای تەوافی کۆتایی حاجی لە بازار دا شتومەکی کڕی یاخود مایەوە ماوەیەك هەرچەندە بێت بۆ چاوەڕێ کردنی قافڵەو هاوەڵانی مایەوە بە مەرجێك نییەتی مانەوەیان نەبێت، ئەوا دروستەو هیچ پێویست ناکات تەواف بکرێتەوە.

چۆنێتی حەج کردن کۆتایی هات

بەپێی قورئان و سوننەت

پلەو پاداشتی عومرە

١. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «العُمْرَةُ إِلَى العُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا». البخاري (١٧٧٣)، ومسلم (١٣٤٩).

واتە: عومرە تا عومرەیەك سڕینەوەی نێوانیانە.

٢. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «تَابِعُوا بَيْنَ الحَجِّ وَالعُمْرَةِ، فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الكِيرُ خَبَثَ الحَدِيدِ، وَالذَّهَبِ، وَالفِضَّةِ... ». الترمذي (٦٥٠)، الصحيحة (١٢٠٠)، النسائي (٢٤٦٧)، ابن ماجة (٢٣٣٤).

واتە: بەدوای یەكدا حەج و عومرە بكەن،هەردووكیان هۆكاری نەمانی هەژاری و تاوانە ،وەكو ئاگر كە پاككەرەوەی پیسی ئاسن و ئاڵتون و زیوە.

٣. عن ابن عمر رضي الله عنهما عن النبي ﷺ قال: «الغازى في سبيل الله و الحاج و المعتمر و فدُ الله : دعا هم فأجابوه و سألوه فأعطاهم». صحيح سنن ابن ماجة (٢٣٣١)، والنسائي (٢٤٦٥).

واتە: موجاهید و حاجی و عومرەكار نوێنەرن بۆ لای پەروەردگار بانگی كردن وەڵامیان دایەوە، چی داوا دەكەن پێیان دەبەخشێت.

٤. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «جِهَادُ الْكَبِيرِ، وَالصَّغِيرِ، وَالضَّعِيفِ، وَالْمَرْأَةِ: الْحَجُّ، وَالْعُمْرَةُ».صحيح سنن النسائي (٢٤٦٣)، صحيح الترغيب (١١٠٠).

واتە: جیهادی تەمەن گەورە و بچوك و ئافرەت، حەج و عومرەیە.

٥. عن أبى هريرة رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ: «من خرج حاجاً فمات كُتِبَ لَهُ أجر الحاج إلى يوم القيامة ومن خرج معتمراً فمات كُتِبَ لَهُ أجر المعتمر إلى يوم القيامة».صحيح الترغيب (١١١٤).

واتە: كەسێك بچێت بۆ حەج و لە ڕێگادا بمرێت پاداشتی حەجی بۆ دەنوسرێت تا ڕۆژی دوایی، وە كەسێك بچێت بۆ عومرە و لە ڕێگادا بمرێت پاداشتی عومرەی بۆ دەنوسرێت تا ڕۆژی دوایی، واتە هەتا ڕۆژی دوایی هەر لە حەج و عومرەدان.

٦. عَنِ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما قَالَ: أن رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قال: «عُمْرَةً فِي رَمَضَانَ تَقْضِي حَجَّةً أَوْ حَجَّةً مَعِي».البخاري (١٨٦٣)، ومسلم (١٢٥٦).

واتە: عومرەیەك لە ڕەمەزان دا وەكو حەجێك وایـە لەگەڵ مندا كردبێتی.

ڕوکنەکانی عومرە

١. ئیحرام، واتە: نیەت و ووتنی (التلبية): لبيك اللهم بالعمرة.
٢. تەوافی کەعبە.
٣. سەعی نێوان سەفا و مەروە.

واتە: عومرە بە بێ ئەمانە هەڵدەوەشێتەوە

واجبەکانی عومرە

١. پۆشینی ئیحرام لـە میقاتەوە.
٢. سەر تاشین یان کورت کردنەوە.

واتە: بەبێ ئەمانە عومرە ناتەواوە و بە (فدية) پڕ دەبێتەوە.

سونەتەکانی عومرە

بێجگە لـە بەشەکانی ڕوکن و واجب چیتر باس دەکرێت سونەتن و بە نەکردنیان لـە پاداشت و تەواویی عومرەکە کەم دەبێتەوە، بەدەر لـە نەزانین و هەڵە و لـەبیرچوون.

• پێویستە موسوڵمان کە دەیەوێت عومرە بکات کاتێك دەگاتە میقات (ذوالحليفة) ئەم کارانە ئەنجام بدات:

١. خۆشۆردن (غسل):

خۆی بشوات وەکو چۆن بۆ غوسلە شەرعییەکان خۆی دەشوات، وە پێش خۆشۆردن پێویستیەکانی موو برین و نینۆك کردن ئەنجام بدات، لەبەر ئەوەی نەکەوێتە ناو قەدەغەکراوەکانی ئیحرامەوە.

* تەنانەت ئەو ئافرەتانەی لە وادەی سوڕی مانگانەدان یاخود لە دوای منداڵ بوون دان، واجبە خۆیان بشۆن و بەرگی ئیحرام بپۆشن و بەشداری هەموو جۆرەکانی مەراسیمی عومرە بن، بێجگە لە تەوافی کەعبە و سەعی سەفا و مەروە، ئەوانە دوای تەواو بونیان لە سوڕی مانگانە ئەنجام دەدەن، وەك لەم فەرموودەیەدا هاتووە: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الْحَائِضُ وَالنُّفَسَاءُ إِذَا أَتَتَا عَلَى الْوَقْتِ تَغْتَسِلَانِ، وَتُحْرِمَانِ وَتَقْضِيَانِ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ». صحيح سنن أبي داود (١٥٣٤) الترمذي (٧٥٤).

٢. پۆشینی ئیحرام:

پیاوان دەبێت هەموو بەرگێك لە خۆیان دامالّن، هیچ پارچە پۆشاکێکیان پێوە نەمێنێت بێجگە لەو دوو پارچە پۆشاکەی کە پێی دەوترێت (ئیحرام).

* ئافرەتان بۆیان هەیە هەموو جۆرە پۆشاکێك بپۆشن لە جۆر و ڕەنگ، بێجگە لە دەستکێش و نیقاب نەبێت وە هەرپارچەیەك کە دەم و چاوی پێ هەڵبپێچرێت، بەڵام ئەگەر پارچە قوماشێك لەسەریەوە دایباتەوە بەسەر دەم و چاوی دا بەبێ هەڵپێچان دروستە.

* بەرگی ئیحرامی پیاوان و ئافرەتان نابێت هیچ جۆرە بۆنێکی پێوەبێت.

* دوای پۆشینی ئیحرام قەدەغەیە پیاوان سەریان داپۆشن بە کڵاو و جامانە و هەرپارچەیەکی تر بێت، یاخود گۆرەوی و خوف و پێڵاو لەپێ بکەن بێجگە لە نەعل نەبێت، وە دەبێت شانی ڕاستیشی داپۆشێت: قَالَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: «لاَ يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ القَمِيصَ، وَلاَ العِمَامَةَ، وَلاَ السَّرَاوِيلَ، وَلاَ البُرْنُسَ، وَلاَ ثَوْبًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ وَلاَ وَرْسٌ، وَلاَ الخُفَّيْنِ إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ،...». البخاري (١٥٤٢)، ومسلم (١١٧٧).، «وَلاَ تَنْتَقِبِ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ، وَلاَ تَلْبَسِ الْقُفَّازَيْنِ». البخاري (١٨٣٨).

* بە پۆشینی بەرگی ئیحرام ناچێتە ناو مەراسیمی (عبادة) عومرە تاوەکو بە زمان نەڵێت (لبيك اللهم بالعمرة) خودایە ئامادەم عومرە بۆ تۆ بکەم، واتە پێش ووتنی ئەمە ئەگەر پەشیمان بێتەوە لە عومرەکردن بە هیچ جۆرێك تاوانبار نابێت و فدیەی لەسەر ناکەوێت.

التلبية

دەتوانرێت دوای پۆشینی ئیحرام و (التلبية) کە پێی داخل ئەبیتە ناو عومرە، عومرەکار خۆی بشوات و بەرگی ئیحرام بگۆڕێت و سەری شانە بکات بێجگە لە نینۆك کردن و موو لێکردنەوە و بۆنی خۆش لەخۆدان و نزیك بوونەوە لە خێزان نەبێت کە ئەمانە هەمووی لە قەدەغەکراوەکانی ئیحرامن.

ئەگەر یەکێك گومانی هەبوو لە تەواو کردنی عومرەکەی بەهۆی نەخۆشی و ڕووداوێکەوە، دەتوانێت لەکاتی ووتنی (التلبية) مەرج دابنێت و بڵێ (ئامادەم پەروەردگار عومرە بکەم بەمەرجێك هەرکاتێك هۆکارێکی ڕێگر هەبوو دەرچم لە ئیحرام)، ئەوا ئەگەر بۆی تەواو نەکرا تاوانبار نابێت و فدیەی لەسەر ناکەوێت وەك لەم فەرموودەیەدا

هاتووە: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ، فَقَالَ لَهَا: «لَعَلَّكِ أَرَدْتِ الحَجَّ؟» قَالَتْ: وَاللَّهِ لاَ أَجِدُنِي إِلَّا وَجِعَةً، فَقَالَ لَهَا: " حُجِّي وَاشْتَرِطِي، وَقُولِي: اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي". البخاري (٥٠٨٩)، ومسلم (١٢٠٧).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ چوو بۆ لای زوباعەی کچی زوبێر و فەرمووی: ڕەنگە ویستی حەجت بوو بێت، وتی: بەردەوام نەخۆشم و ئازارم هەیە، فەرمووی: حەج بکە و بە مەرجی بگرە و بڵێ: ئامادەم حەج بکەم بە مەرجێك هەر ڕێگرێك هەبوو دەرچم لە ئیحرام.

* دەتوانرێت پۆشاکی ئیحرام بپۆشرێت پێش (میقات) کە (ذو الحليفة)یە پێی دەڵێن (أبيار علي) بە مەرجێك، نابێت تا دەگەنە میقات نیەت و ووتنی (التلبية) بێنن.

تاوەکو (التلبية) نەڵێن ناچنە ناو مەناسیکی عومرەوە، لەبەرکردنی ئیحرام وەك دەستنوێژ گرتن وایە بۆ نوێژ وە ووتنی (التلبية) وەکو (الله أكبر)ی دابەستنی نوێژ وایە.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ، قَالَ: «انْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ المَدِينَةِ بَعْدَ مَا تَرَجَّلَ، وَادَّهَنَ وَلَبِسَ إِزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ». البخاري (١٥٤٥).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەدینە دەرچوو لەگەڵ هاوەڵەکانیدا پاش لەبەرکردنی ئیحرام و قژ داهێنان و چەورکردنی.

* نوێژی سونەتی پاش پۆشینی ئیحرام، وەکو سونەت هیچ فەرموودەیەکی لەسەر نەهاتووە، بەڵام دەتوانرێت دوو ڕکاتی دەستنوێژ بێت یاخود چوونە مزگەوت بێت، یان هەر سونەتێکی تر بێت لە مزگەوتەکەی (ذو الحليفة) بکەیت و بەڵکو نوێژ کردن لە میقاتی (ذو الحليفة) سونەتە و شوێنێکی بەبەرەکەتە وەك لەم فەرموودانەدا هاتووە:

عَنْ عُمَرَ رضي الله عنه، يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ بِوَادِي العَقِيقِ يَقُولُ: «أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتٍ مِنْ رَبِّي، فَقَالَ: صَلِّ فِي هَذَا الوَادِي المُبَارَكِ». البخاري (١٥٣٤).

واتە: عومەری کوڕی خەتتاب خوای لێ ڕازی بێت ووتی: گوێم لێ بوو پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەمشەو نێردراوێك لای پەروەردگارمەوە هات و ووتی نوێژ لەم شیوە بەڕێز و بەرەکەت دارەدا بکە.

عن ابن عمر رضي الله عنهما قيل له: «إِنَّكَ بِبَطْحَاءَ مُبَارَكَةٍ». البخاری (١٥٣٥).

واتە: تۆ لە شوێنێکی تەختایی بەبەرەکەت دایت.

وفِي رواية: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَعُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْن». مسلم (١١٨٤).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕکات نوێژی لە (ذو الحليفة) میقات کرد.

* پاش نوێژەکە هەر لە سنووری مزگەوتی (ذو الحليفة) دا ڕوو بکەرە قیبلە و بڵێ (لبيك اللهَّم بالعمرة)، (لا رياء فيها ولا سمعة) ئامادەم پەروەردگار عومرە بکەم بە بێ ڕیا و دەربڕین.

* لەدوای وتنی ئەمەی پێشوو دەچێتە ناو مەراسیمی عومرەوە، واجبە بەردەوام بوون لەسەر ووتنی (التلبية) بە گوێرەی توانا و تێکەڵکردنی زیکر و نزا و قورئان خوێندن لە نێوانیاندا، بەمەرجێك هەر یەکێك بۆ خۆی بیکات بە دەنگی بەرز، (التلبية)ش بریتیە لە «لَبيكَ اللهَّم لَبيك، لَبيكَ لا شَريكَ لّكَّ لّبّيك، إِنَّ الحَمْدَ وّ النِعْمَةَ لَكَ وَالُملك، لا شَريكَ لَك».

واتە: ئامادەم خوای پەروەردگار ئامادەم، هیچ هاوەڵ و شەریکێکت نییە و هەموو سوپاس و ستایش و نیعمەتێك بۆ تۆیە لەگەڵ هەموو موڵك و بونێکدا، هیچ هاوەڵ و شەریکێکت نییە.

دەبێت ئەم زیکرە کە شیعاری عومرە و حەجە، زۆر و بەردەوام زیکری سەر زوبانی بێت تا دەگاتە (مەککە) یاخود بەردەم (حجر الأسود).

* دەتوانرێت ئەم جۆرانەش تێکەڵی (التلبية) بکرێت:

١. «لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ بِيَدَيْكَ، لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ». البخاري (١٥٤٩)، ومسلم (١١٨٤).

٢. «لَبَّيْكَ إِلَهَ الْحَقِّ». صحيح سنن النسائي (٢٥٧٩).

٣. «لَبَّيْكَ ذَا الْمَعَارِجِ، وَلَبَّيْكَ ذَا الْفَوَاضِلِ». أبوداود (١٥٩٠)، السنن الكبرى للبيهقي (٩٠٣٢).

سوننەتە ئەم زیکرانە هەر یەکە بۆ خۆی بیکات بە دەنگی بەرز، بە بەڵگەی ئەم فەرموودانە:

١. «أَتَانِي جِبْرِيلُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَنِي أَنْ آمُرَ أَصْحَابِي وَمَنْ مَعِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ». صحيح أبي داود (١٥٩٢).

واتە: جبریل سەلامی خوای لێبێت هات بۆ لام و فەرمانی پێدام فەرمان بدەم بە هاوەڵانم و ئەوانەی لەگەڵمن دەنگ بەرزکەنەوە بە (التلبية).

٢. «أفضل الحجّ و العجُّ و الثجُّ». صحيح الجامع الصغير (١١١٢).

واتە: باشترین (حەج، العجُّ)، واتە دەنگ بەرزکردنەوەیە بە (التلبية)، وە الثجُّ: خوشەی خوێن ڕشتنی قوربانییە.

٣. ((ما من مُلبي يلبي الا لبّى ما عن يمينه و عن شماله من شجر و حجر حتى تنقطع الارض من هنا و هنا)). صحيح الترغيب (١١٨/٢).

واتە: هەر کەسێك (التلبية) بڵێت هیچ شتێك نییە لای ڕاستی و چەپی لە درەخت و بەرد و هەرچی لەملا و لەولایدایە هەموو وەکو ئەو (التلبية) دەڵێنەوە.

٤. ((كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ هَابِطًا مِنَ الثَّنِيَّةِ، وَلَهُ جُؤَارٌ إِلَى اللهِ بِالتَّلْبِيَةِ)). البخاري (٣٣٥٥)، ومسلم (١٦٦).

واتە: هەروەك ببینم موسا سەلامی خوای لێبێت لەسەر تەپۆلکەیەك دێتە خوارەوە و بە دەنگی بەرز (التلبية) دەڵێت.

وەك (ئەبو حازم) دەفەرموێت: (هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە بە دەنگی بەرز دەیانوتەوە نەدەگەیشتنە مەککە دەنگیان دەنوسا). رواة ابن شبية الفتح (٣٣٢٤)، وسعيب بن منصور (٧/٩٤).

ئافرەتان دەبێت ئەوەندەی کە خۆیان و هاوەڵانیان ببیستن دەنگ بەرز بکەنەوە.

٣. چۆنیەتی چوونە ناو مزگەوتی (حەرەم):

پێویستە ڕەچاوی ئەم شێوازانەی خوارەوە بکرێت:

بێگومان حەرامە و نابێت ئافرەتان کە لـە سوڕی مانگانەدان بچنە ناو مزگەوتی حەرەم و تەواف ئەنجام بدەن، هەروەك پێغەمبەر ﷺ بە عائیشەی خێزانی فەرموو: ((**فَاقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي**)).البخاري (٢٩٤)، ومسلم (١٢١١).

واتە: دەبێت هەموو کارێك کە حاجی دەیکات ئەنجامی بدەیت (لـە خۆشۆردن و ئیحرام و تەلبیە) بێجگە لـە تەواف نەبێت هەتا خۆت دەشۆیت (واتە تەواو دەبیت).

قاچی ڕاستت پێش بخە و بڵێ: ((**فَلْيُسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ**)).أبو داود (٤٦٥)، وإبن ماجة (٧٧٢).

بسم الله بکە و سڵاوات لـە پێغەمبەر ﷺ بدە و بڵێ: پەروەردگار دەرگای بەزەیی خۆتم بۆ بکەیتەوە.

یاخود ئەم زیکرە بکە:

((**أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ**)).أبو داود (٤٤١).

ئەگەر كەعبەت لێدەركەوت بوەستە و هەردوو دەستت هەڵبڕە و ڕووە و كەعبە دوعا بكە، وە ئەگەر دوعاكەی عومەری كوڕی خەتتاب ﷺ بكەیت باشترە: «اللهُّم أَنت السلام و منك السلام فحّينا ربّنا بالسلام». مناسك الحج للألباني ص ٢٠.

واتە: خوای پەروەردگار تۆ ناوت سەلامە و سەلامەتی هەر لای تۆوەیە، بمان ژیێنە بە سەلامەتی.

بەم شێوەیە ئیمامی عومەر و عبدالله ی كوڕی عباس ﷺ دەستیان بەرز كردوتەوە و دوعایان كردووە لەكاتی بینینی كەعبەدا.

تەوافی كەعبە

بەرەو (حجر الأسود) دەڕۆیت تا دەگەیتە بەردەمی، كاتێك گەیشتیتە بەردەم (حجر الأسود) لەسەر ڕای عبدالله ی كوڕی عباس ﷺ كۆتایی بە (التلبیة) دێت، وە پاشان دەست دەكەیت بەم كارانە:

* شانی ڕاستت دەردەخەیت.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ «اعْتَمَرُوا مِنَ الْجِعْرَانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَتَهُمْ تَحْتَ آبَاطِهِمْ قَدْ قَذَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَى». صحيح سنن أبي داود (١٦٥٩) .

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی کە عومرەیان کرد ئیحرامەکانیان دا بەسەر شانی چەپیاندا و شانی ڕاستیان دەرخست.

دەبێت هەر حەوت تەوافەکە شانی ڕاستت دەرکەوێت و دانەپۆشرێت، هەروەك (ابن يعلى) لە باوکیەوە دەیگێڕێتەوە «أَنَّ النَبيَ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمْ طَافَ بِالبَيتِ مُضطبعاً». صحيح سنن الترمذي (٦٨٢).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ تەوافی بە ماڵی خوادا بە شان ڕووت کراوی بوو، واتە (هەر حەوت تەوافەکە)، ئەمە بەرپەرچ دانەوەی ئەو قسەیە کە دەڵێن دەبێت لەدوای سێ تەوافی هەروەلەکەی کەعبە شان داپۆشرێت، لەبەر ئەوەی هەروەلە تەواو بوو شان داپۆشینیش تەواو بوو. بڕوانە حجة النبي ﷺ للألباني ص٥٨.

* بەرەو (حجر الأسود) برۆ ئەگەر گونجا و بۆت ڕەخسا دەستی لێ بدە و ماچی بکە و سوجدەی لەسەر ببە.

عَنْ إبن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: ((يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَبَّلَ يَدَهُ، وَقَالَ: مَا تَرَكْتُهُ مُنْذُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُه)). مسلم (١٢٦٨).

واتە: عبداللە ی کوڕی عومەر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دەستی دەدا لە (حجر الأسود) و ماچی دەکرد و دەیوت وازم لێنەهێناوە لەو کاتەی پێغەمبەر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ م بینیوە کردوویەتی، وە ئیمامی عومەر و عبداللە ی کوڕی عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ سوجدەیان لەسەر بردووە. الإرواء (١١١٢).

ئەگەر نەڕەخسا ماچی بکەیت، دەستی لێبدە و دەستت ماچ بکە، ئەگەر ئەوەشت بۆ نەکرا ئەوا دەستی ڕاستت هەڵبڕە و هەموو ڕووی جەستەتی تێبکە وەك سلام لێکردنی و بڵێ (بسم الله الله أكبر) یاخود هەر (الله أكبر).

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: ((أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عَلَى رَاحِلَتِهِ، فَإِذَا انْتَهَى إِلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ)). صحيح سنن النسائي(٢٩٥٥).

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: ((طَافَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى رَاحِلَتِهِ يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِمِحْجَنِهِ)). مسلم (١٢٧٣).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە حەجی ماڵئاوایی دا تەوافی کرد بەسەر حوشترەکەیەوە و بەسەری گۆچانەکەی دەیدا لە (حجر الأسود) و ماچی ئەکرد.

پێغەمبەری خوا ﷺ بە عومەری کوڕی خەتتابی فەرموو: «ئەی عومەر تۆ پیاوێکی بەهێزی ئازاری لاواز مەدە، ئەگەر چۆڵ بوو ئەوا دەستی لێ بدە، وە ئەگەر نا ڕووی تێبکە و "الله أكبر" بکە»، «وإلا فاستقبله و كَبِّر». الترمذي و إبن خزيمة و البيهقي (٥/٨٠).

وە عبدالله ی کوڕی عومەریش لە کاتی (حجر الأسود) دا دەیوت: «بسم الله، الله أكبر». عبدالرزاق (٨٨٩٤)، والبيهقي (٥/٧٩).

وە عبدالله کوڕی عباس دەفەرموێ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ بِالْبَيْتِ وَهُوَ عَلَى بَعِيرٍ، كُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ فِي يَدِهِ، وَكَبَّرَ». البخاري (١٦١٣).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ تەوافی ئەکرد و هەرکاتێك بگەیشتایەتە ئاستی (حجر الأسود) ئیشارەتی ئەکرد بە شتێ بە دەستیەوە بووە و (الله أكبر)ی دەکرد.

پاشان کەعبە بخەرە لای چەپتەوە و (حەوت) جار تەوافی کەعبە ئەنجام بدە، پیاوان سێ تەوافی سەرەتا دەبێت بە (هەروڵە) ڕۆشتنی خێرا ئەنجامی بدەن و چوار تەوافەکەی تر بە ڕۆشتنی ئاسایی، وە لە هەر حەوت تەوافەکەدا دەبێت شانی ڕاستیان دەرکەوێت.

هەموو تەوافێك لە (حجر الأسود) دەست پێدەکات و دەبێت هەر لەوێش کۆتایی پێبێت، وە سەرەتای هەموو تەوافێك دەبێت هەموو ڕووت بکەیتە (حجر الأسود) و دەستی ڕاستت هەڵبڕیت وەك سەلام کردن بۆی و بڵێ (الله أكبر).

عَنْ ابْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، ((أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ بِالبَيْتِ مُضْطَبِعًا)). صحيح سنن الترمذي (٦٨٢).

واتە: هەموو حەوت تەوافەکانی بە شانی ڕووت بوو.

عَنْ إبن عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: ((رَمَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ ثَلَاثًا، وَمَشَى أَرْبَعًا)). مسلم (١٢٦٢).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ تەوافی کەعبەی ئەنجامدا شانی دەرکەوتبوو، وە سێ جار بە (هەروڵە) ڕۆشتنی خێرا تەوافی ئەنجامدا و چوارەکەی تر بە ڕۆشتنی ئاسایی.

* گەیشتن بە ئاستی (رکن اليماني) کە دەکەوێتە سوچی ڕاستی پێش (حجر الأسود)، سونەتە دەستی پیا بهێنیت بەبێ ماچکردن و وتنی (الله أكبر)، ئەگەر نەتتوانی بەجێی دەهێڵیت بەبێ دەست هەڵبڕین و وتنی (الله أكبر).

«مَسْحُ الْحَجَرِ الأسود وَالرُّكْنِ الْيَمَانِيِّ يَحُطَّان الْخَطَايَا حَطًّا». الترمذي (٩٥٩)، صحيح الترغيب (١١٣٩).

واتە: دەست لێدانی (الحجر الأسود و الركن اليمانى) تاوان دەسڕێتەوە.

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَمْ أَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَلِمُ مِنَ البَيْتِ إِلَّا الرُّكْنَيْنِ اليَمَانِيَيْنِ». البخاري (١٦٠٩)، ومسلم (١٢٦٧).

واتە: ئیمامی عومەر دەفەرموێت نەمبینی پێغەمبەری خوا ﷺ دەست بدات لە سوچەکانی کەعبە بێجگە لە (الحجر الأسود و الركن اليماني) نەبێت.

ئەم دەست لێدانە دەتوانێت لە هەموو تەوافێك دا ئەنجامی بدات.

کاتێك تێپەڕ بوویت لە (رکن اليماني) بەرەو (الحجر الأسود) لە نێوانیاندا ئەم زیکرە بخوێنە: «رَبَّنا آتِنا في الدُّنْيا حسنة و في الآخرةِ حسنة وَقِنا عذاب النَّار» صحيح سنن أبي داود (١٦٥٣).، هەروەك عبدالله ی کوڕی عومەر

دەیگێڕێتەوە، بێجگە لەم زیکرە هیچ جۆرە زیکر و نزایەکی دیاریکراومان نیە، بەڵکو هەموو کەس دەتوانێت چی دەزانێت لە زیکر و دوعا بیخوێنێت.

نابێت سەرقاڵ بیت بە قسە و بابەتی دونیاییەوە لە کاتی ئەنجامدانی حەوت تەوافەکەدا، لەبەر ئەوەی لە ناو (عبادة) دایت.

«الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ وَلَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَحَلَّ فِيهِ الْمَنْطِقَ، فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطِقْ إِلَّا بِخَيْرٍ».النسائي (٢٩٢٢).

واتە: تەوافی کەعبە نوێژە بەڵام خوای گەورە ڕێگەی داوە بە قسەکردن تێیدا، ئەگەر کەسێك قسەی کرد با قسەی خێر نەبێت نەیکات.

وە لە گێڕانەوەیەکدا فەرمووی: «فأقلوا فيه الكلام».رواة الطبراني، وفي الإرواء (١٢١).

واتە: با قسەی کەمی تێدا بکەن.

بە تەواو کردنی تەوافی حەوتەم و گەیشتنەوەت بە ئاستی (الحجر الأسود) پێویست ناکات ڕووبکەیتەوە (الحجر الأسود) و دەست هەڵبڕیت و (الله أكبر) بکەیت، لەبەر ئەوەی ئەمانە کاری سەرەتا کردنەوەی تەوافە، تۆ تەوافێکی تر بێجگە لە حەوتەکە ئەنجام نادەیت.

پاش حەوت تەوافەکە پیاوان شانیان دادەپۆشن:

عَنْ يَعْلَى بن أُمَية: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ مُضْطَبِعًا». صحيح أبي داود (١٦٥٤)، وإبن ماجة (٢٩٥٤).

واتە: پێغەمبەری خوا تەوافەکەی بە شان دەرکەوتنەوە بووە.

هەندێك بە هەڵەدا چوون کە دەڵێن دەبێت لە دوای سێ تەوافەکەی سەرەتا کە (هەروەلە)ی تێدا کۆتایی دێت، شان ڕووت کردنیش تیایدا کۆتایی دێت، بەڵکو زۆربەی ڕای زانایان لەسەر خوێندنەوەی ڕووکەشی فەرموودەکەن کە دەفەرموێت (طاف) واتە تەوافەکەی ئەنجامدا وە تەوافیش بە هەر حەوتی دەوترێت.

بڕوانە ئەم سەرچاوانەی زانایان بۆ دڵنیابوونت:

١. سبل السلام للصنعاني ج٢ ص٩٨٦.
٢. المغني لإبن قدامة ج٤ ص٥٥٩.
٣. فتاوى اللجنة الدائمة ج١١ ص٢٢٥.
٤. توضيح الأحكام شرح بلوغ المرام للعبدالله بسام ج٣ ص٣٧.
٥. حجة النبي صلى الله عليه وسلم للألباني ص٥٨.

* بەرەو (مقام إبراهيم) دەڕۆن، کە گەیشتنە (مقام إبراهيم) سونەتە ئەم ئایەتە بخوێندرێتەوە ﴿وَٱتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى﴾ [البقرە: ١٩٥].،

پاشان دوو ڕکات نوێژ بکە و لە ڕکاتی یەکەم دا سورەتی (قل یا أیها الکافرون...)ی تێدا بخوێنە و لە ڕکاتی دووەمیش دا سورەتی (قل هو الله أحد...) بخوێنە.

ئەگەر گونجا (مقام إبراهیم) بخەرە نێوان خۆت و کەعبەوە، ئەگەر دووریش بیت لێی، وە ئەگەر نا لەهەر شوێنێکی مزگەوت بێت دروستە، لحديث جابر رضي الله عنه: ((ثُمَّ نَفَذَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَام، فَقَرَأَ "وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى"، فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْت فكَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ "قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ" وَ "قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُون")). مسلم (١٢١٨)، حجة النبي ﷺ للألباني ص٥٨.

باش وایە لە شوێنێك دا نوێژ بکەیت کە کەس بە بەردەم نوێژەکەت دا تێپەڕ نەبێت، وە هەوڵ بدە بە بەردەم هیچ نوێژ خوێنێك دا تێپەڕ نەبیت، لەبەر ئەم هەڕەشەیەی لەم فەرموودەیەدا هەیە: ((لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ، لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ)). البخاري (٥١٠)، ومسلم (١١٣٢).

واتە: ئەگەر بزانێت تێپەڕبوون بە بەردەم نوێژ خوێنێك دا چەند تاوانبار دەبێت چل ساڵ بوەستێت باشترە لەوەی تێپەڕبێت.

* دوای لـێبونەوەی نوێژەکە بەرەو ئاوی زەمزەم بڕۆ لـێی بخۆرەوە بەهەر نییەتێکی تایبەتیت بێت دێتە دی و هەندێکی بکە بە سەرتا و تەری بکە.

باشترین شێوازی خواردنەوە و نییەت، شێوازەکەی عبدالله ی کوڕی عباسە رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا کە دەفەرموێت: «ئەگەر خواردت ڕوو بکەرە قیبلـە و ناوی خوای لـەسەر بێنە و بە سێ جار بیخۆرەوە، وە کە لـێبویتەوە سوپاسی خوا بکە لـەسەری،...وە بلـێ: "اللهُّم إني أسألك علماً نافعاً وعملاً متقبلاً و رزقاً واسعاً و شفاءً من كل داء"».الإرواء (١١٢٥،١١٢٦).

واتە:خوای پەروەردگار داوای زانستی بەسود و کاری وەرگیراو و ڕۆزی فراوان و شیفات لـە هەموو دەردێك لـێدەکەم.

«ماء زمزم لما شُرب له».الصحيحة (٨٨٣).

واتە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: ئاوی زەمزەم بۆ هەر نییەتێکە.

«إنها مباركة وهي طعام طعم و شفاء سقم».الصحيحة (١٠٥٦).

واتە: زەمزەم بەبەرەکەتە و خۆراکی برسییە و شیفای نەخۆشییە.

* پاشان بگەڕێرەوە بۆ (حجر الأسود) دەستی لـێدە و ماچی بکە، ئەگەر نەتتوانی لـە دوورەوە دەستی بۆ هەلـبڕە و (الله أكبر) بکە.

«ثم رجع إلى الركن فأستلمه».حجة النبي ﷺ للألباني ص٥٨.

جابر دەفەرموێت: پاشان پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوە بۆ (حجر الأسود) و دەستی لێدا.

سەعی نێوان سەفا و مەروە

تەوافی نێوانیان حەوت جارە، بەرەو بەرزایی سەفا بڕۆ و کە گەیشتیتە سەر بەرزایی سەفا ئەم ئایەتە بخوێنە: ﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ ۖ فَمَنْ حَجَّ ٱلْبَيْتَ أَوِ ٱعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ [البقرە: ١٥٨].

ڕوو بکەرە کەعبە و ئەم زیکرە بخوێنە: «الله أكبر، الله أكبر، الله أكبر، لا إِلهَ إِلا الله وَحدهُ لا شَريكَ لَه، لَهُ المُلكُ وَ لَهُ الحَمدُ يُحيي وَ يُميتُ وَهُوَ عَلى كُلِ شَيءٍ قَدير، لا إِلهَ إِلا اللهُ وَحْدهُ أَنْجِز وَعْدَهُ وَ نَصَرَ عَبْدَهُ وَ هَزَمَ الأَحْزاب وَحْدهُ».

پاشان دەست هەڵبڕە و نزا و دوعا بۆ خۆت بکە، و جاری دووەمیش بیڵێرەوە و لە دواییدا دەست هەڵبڕە و دوعا بکە، وە سێهەم

جاریش بیلێرەوە، بەڵام لە دواییدا دوعا مەکە و بڵێ: ((أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ)). مسلم (١٢١٨).

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: وا دەست پێدەکەم کە خوای پەروەردگار دەستی پێکردووە، واتە لە باسدا کە (سەفای پێش مەروە) باس کردووە منیش لە پێشدا دەچمە سەر سەفا و پاشان مەروە.

* پاشان بەرەو (مەروە) بکەوەرە ڕێ بە شێوازی ئاسایی تا دەگەیتە ئاستی گڵۆپە سەوزەکە، دەبێت پیاوان لە نێوان هەردوو گڵۆپە سەوزەکەدا (هەروەڵە) و ڕاکردنی هێواش بکەن بێجگە لە ئافرەتان، لە دوای کۆتایی گڵۆپە سەوزەکە بە شێوازی ئاسایی ڕێ بکە تا دەگەیتە سەر بەرزایی (مەروە).

لە نێوان سەفا و مەروە هیچ زیکر و نزایەکی دیاریکراو نییە، بێجگە لە نزاکەی عبدالله ی کوڕی مسعود و عبدالله ی کوڕی عباس ﷺ کە دەیانووت: ((رَبِّ اغفِر وَارْحَمْ إِنَكَ أَنْتَ الأعَزّ والأَكْرَم)). مناسك الحج للألباني ص٢٧.

واتە: پەروەردگار داوای لێخۆشبوون و بەزەییت لێ دەکەم، تۆ باڵادەست و بەخشندەیت.

*** گەیشتیتە سەر بەرزایی (مەروە)، بەبێ خوێندنی ئایەتەکە** "روايه جابر عند النسائي رقم (٢٩٧٤)"**ڕوو بکەرە کەعبە و زیکرەکە بە شێوازی پێشوو بلێرەوە و لە نێوان یەکەم و دووەمدا دەست هەڵبڕە و نزا و دوعای تایبەتی خۆت بکە و لە دوای سێهەم جار دوعا ناکەیت، بەرەو سەفا بەهەمان شێوە بەڕێدەکەویت و لە نێوان گڵۆپە سەوزەکەدا لە هەموو تەوافێك دا ڕاکردن و هەرولە دەکات پیاوان.**

*** بۆ (إفتتاح) پێشەکی و سەرەتا کردنەوەی یەکەمجاری سەر سەفاو مەروە دەخوێندرێت، بۆ جارەکانی تری هاتنەوەی سەر سەفاو مەروە نابێت بخوێنرێت، ئەمە وەکو (حجر الأسود) نییە هەرجارێك گەیشتیتەوە سەری ڕوی تێ دەکەیت و سەلام و (الله أكبر) بکەیت، ئەوە تایبەتە بە (حجر الأسود).** بڕوانە شرح الممتع للعثيمين جـ٧ ص٢٧ و جـ٢ ص٢٩١ الجامع لأحكام.

*** بەم شێوەیە لە سەفاوە بۆ مەروە تەوافی یەکەمە و لە مەروەشەوە بۆ سەفا تەوافی دووەمە، تاوەکو حەوتەم جار لەسەر مەروە کۆتایی دێت.**

هەندێك بەهەڵەدا دەچن لە سەفا و چوونەوە سەر سەفا بە تەوافێك دادەنێن کە ئەمە دەکاتە چواردە تەواف، وە حەوت تەوافیش واجبە، هەموو نێوانی سەفا و مەروە تەوافێکە...بە بەڵگەی خوای پەروەردگار

دەفەرموویێت: ﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ﴾ [البقرة: ١٥٨]. لە سەفاوە بۆ مەروە یەکێکە لە نیشانە و شیعار و فەرمانی خوایی بۆ (حەج و عومرە).

تەوافی (کەعبە) حەوتە کە ڕوکنە چ جای تەوافی نێوان سەفا و مەروە کە واجبە لە لای کۆی زانایان.

تەوافی (کەعبە) خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَلۡيَطَّوَّفُواْ بِٱلۡبَيۡتِ﴾ [الحج: ٢٩]. بە فەرمان، بەڵام بۆ سەفاو مەروە دەفەرموویێت: ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِ﴾ [البقرة: ١٥٨]. کە فەرمان نییە، ئەوەی فەرمانە حەوت تەوافە و ئەوەی فەرمان نییە چواردەیە چۆن دەبێت کاری وا؟!

بۆ کەعبە و سەفا و مەروە بە یەك شێوە ڕیوایەتەکان دەفەرموون تەوافی کرد پێغەمبەری خوا ﷺ: «طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى رَاحِلَتِهِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ».صحيح النسائي (٢٩٧٥).

واتە: تەوافی بە کەعبە و سەفا و مەروە کرد لە (حجة الوداع)، واتە هەردووکیان حەوت تەوافن.

تەوافی کەعبە لـە (قران) دا دوو جار دەکرێت بەڵام تەوافی سەفا و مەروە یەك جار دەکرێت، کەواتە تەنانەت لـە پێکەوە بوونی حەج و عومرەدا تەوافی سەفا و مەروە یەك جار پێویستە و لـەسەرت لادەچێت، لـە ڕووی حوکمیش ناگاتە تەوافی کەعبە کە بە دڵنیاییی حەوتە و هیچی لێ زیاد ناکرێت.

سەرتاشین یاخود کورت کردنەوە

لـەپاش تەواو بوونی تەوافی سەفا و مەروە واجبی کۆتایی عومرە ماوە پێش لـەخۆکردنەوەی بەرگی ئیحرام، واتە نابێت ئیحرام لابرێت تاوەکو سەرتاشین یاخود کورتکردنەوەی ئەنجام دەدرێت، ئەگەر کەسێك بە هەڵە و نەزانین لایبرد، دەبێت لـەبەری بکاتەوە و پاشان سەری بتاشێت.

* پێویستە ئەگەر سەر بتاشرێت یاخود کورت بکرێتەوە، لـە هەموو سەر بگیرێت یاخود بتاشرێت نەك چەند تەڵێك لـە مووی سەر ببڕێ، ئەم شێوازە واجبەکەی پێ ئەنجام نادرێت.

ئافرەتان کورت کردنەوە لە سەریان (واجبە) بە لێگرتنی قژیان بە هێندەی نینۆکی ئادەمیزاد لە هەموو خوارووی قژیان یاخود پەلکەکانیان: «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلْقٌ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ».أبو داود (١٧٣٢).

واتە: تاشین لەسەر ئافرەتان نیە بەڵکو کورت کردنەوەیە.

وە باشترین جۆریان تاشینە بۆ پیاوان: ﴿لَتَدْخُلُنَّ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾ [الفتح: ٢٧]. خوای گەورە تاشینی پێش کورت کردنەوە باس کردووە لەو ئایەتەدا.

قَالَ رَسولَ الله ﷺ: «"اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ" قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ" قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "وَالْمُقَصِّرِينَ"».البخاري (١٧٢٧)، ومسلم (١٣٠١)، وفي رواية (ثلاثاً).صحيح ابن ماجة (٣٠٤٣، ٣٠٤٣).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دوو جار (لە ڕیوایەتێك دا سێ جار) فەرمووی: خوای پەروەردگار ڕەحم و بەزەیی بکە بەوانەی سەریان تاشیوە لە کۆتا جاردا دوعای بۆ ئەوانە کرد کە لە سەریان گرتووە.

وە سونەتە لە لای ڕاستەوە دەست پێ بکرێت بە تاشین یاخود کورتکردنەوە.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِك رضي الله عنه: ((...**ثُمَّ قَالَ لِلْحَلَّاقِ خُذْ وَأَشَارَ إِلَى جَانِبِهِ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ الْأَيْسَرَ**)). مسلم (١٣٠٥).

واتە: پێغەمبەر ﷺ بە سەرتاشەکەی فەرموو: لێرەوە واتە لای ڕاست پاشان چەپ.

بەم شێوەیە دێتە کۆتایی مەراسیمی عومرە و پاشان ئیحرام لە خۆت دەکەیتەوە.

خوای پەروەردگار عومرەکەت لێ قەبوڵ بکات، پاداشتی تەواف و کارەکانت بداتەوە و تاوانت بسڕێتەوە .(عمرة مقبولة و سعي مشكورة و ذنوب مغفورة).

پاش تەواوبوونی مەراسیمی عومرەو حەج، بۆ عومرەکار و حاجی هەیە بە جلەکانی خۆیەوە هەرچەندە دەتوانێت لەهەرکاتێك دا بێت بە شەوو ڕۆژ با تەواف بکات، هەموو حەوت تەوافێك و دوو ڕکات نوێژ لە دوایەوە بکات.

ئەم تەوافانە هەروەلەو ئاوی زەم زەم خواردنەوەی تێدا نییە، بەڵکو بە ڕۆشتنی ئاسایی خۆی، بەڵام لەهەموو گەیشتنەوە ئاستی (حجر الأسود) ڕووی تێ بکات و دەست هەڵبڕێت و بڵێت (الله أكبر) یان (بسم الله الله أكبر)، بێجگە لە کۆتایی حەوتەم جاردا نەبێت بەجێی دەهێڵێت.

تەوافی ماڵئاوایی

(طواف الوداع)

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا يَنْفِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرَ عَهْدِهِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ». البخاري (١٧٥٥)، ومسلم (١٣٢٧).

واتە: کەس لە مەککە دەرنەچێت تاوەکو کۆتا کاری تەوافی کەعبە نەبێت.

لە نێوان زاناکان دا ڕای جیاواز هەیە لەسەر واجب بوونی تەوافی ماڵئاوایی لەسەر کەسێك کە عومرە دەکات، هەندێك لە زانایان ڕایان وایە کە تەوافی ماڵئاوایی لە عومرەدا واجب نیە بەم بەڵگانە:

١. پێغەمبەری خوا ﷺ تەوافی ماڵئاوایی لە مەراسیمی حەج دا واجب کردووە.
٢. پێغەمبەری خوا ﷺ تەوافی ماڵئاوایی واجب نەکردووە لەسەر ئەو ئافرەتانەی کە لە سوڕی مانگانەدا بوون لە کاتی بەجێهێشتنی ماڵی خوادا.
٣. زانایان ڕایان وایە کە ئەگەر کەسێك تەوافی (إضافة)ی حەجی کرد، دەتوانێت کەعبە بەجێ بهێڵێت بەبێ کردنی تەوافی ماڵئاوایی.

کەواتە تەوافی ماڵئاوایی بۆ عومرە ڕای کۆی زانایانی لەسەر نیە، لەم حاڵەتەدا باش وایە ئەم کارە ئەنجام بدرێت بۆ دەرچوون لە خیلافی نێوان زانایان، ئەگەر عومرەکار بۆی ڕەخسا و بە ئاسانی ئەنجامی دا، گەر نا ئەوە هیچ کار لە عومرەکە ناکا و تەواوە، نە تاوان و نە فیدیەشی لەسەر ناکەوێت. بڕوانە فتاوی اللجنة الدائمة ج١١ ص٣٣٤.

بۆ زیاتر ڕونکردنەوەی ڕای زانایانی تر لەم بارەیەوە کە دەڵێن (طواف الوداع) واجبە بۆ عومرە، ڕونکردنەوەیەکی زانای بەناوبانگی حیجاز (شیخ عثیمین) نەقڵ دەکەین.

شیخ محمد صالح العثیمین لـه کتێبی (شرح الممتع ج[٧] ص[٤٠٦])، و (الجامع الأحكام فقة السنة ج[٢] ص[٣٥٩]) دا دەڵێت: «وبهذا یتبین أن القول الراجع وهو مذهب الشافعي و أبي حنیفة أنه واجب و أما مالك و الحنابلة فیرون أنه مستحب».

واته: بەو شێوەیە بۆمان دەرکەوت کە ڕای مەزهەبی شافیعی و ئەبو حەنیفە بەهێزە لـه واجب بوونی تەوافی وەداع بۆ عومرە تاوەکو مەزهەبی حەنبەلی و مالیکی کە دەڵێن سونەتە.

لـه پاش ئەمە دەفەرموێت: تەوافی ماڵئاوایی بۆ عومرە واجبە بەم خاڵانەی خوارەوە:

١. بەگشتی فەرمانی داوە مەککە بەجێنەهێڵن تا کۆتا کاریان تەوافی کەعبە نەبێت بۆ هەرکەسێك بە نیەتی حەج یاخود عومرە بێت بەبێ جیابوونەوە.

٢. پێغەمبەری خوا ﷺ بەو پیاوەی فەرموو کە پرسیاری کرد چی بکەم لـه عومرەدا؟ فەرمووی: «اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ مَا أَنْتَ صَانِعٌ فِي حَجِّكَ». البخاري (١٨٤٨)، ومسلم (١١٨٠).

واتە: چی لە حەج دا دەکەیت لە عومرەش دا بیکە، بێگومان تەوافیماڵئاوایی لە حەج دا واجبە، کەواتە لە عومرەش دا واجبە.

٣. عومرەکار سەرەتای کارەکەی بە تەواف دەکاتەوە، پێویستە کۆتا کاریشی بە تەواف کۆتایی بێت.

٤. تەوافی ماڵئاوایی گەر بیکەن دڵنیابوون و زیادە ڕەخساندنێکە بۆ کامڵ بوونی کارە عبادەتییەکان و لە گەردن نەمان.

وە پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرموێت: «دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ». الترمذي (٢٥١٨)، والنسائي (٥٧١١).

واتە: واز لە کاری گوماناوی بێنە بۆ کاری دڵنیابوون.

وە دەفەرموێت: «من اتقى الشبهات فقد استبرأ لدينه وعرضه». البخاري (٥٢)، ومسلم (١٥٩٩).

واتە: ئەوەی خۆی بپارێزێت لە گوماناوییەکان ئەوە دین و کار و خۆیەتی پارێزراوە.

٥. نەبوونی بەڵگە، بەڵگە نیە لەسەر نەبوون، بە تایبەت بەڵگە گشتییەکانیش لە ئارادایە.

٦. پاشان تەوافی وەداع لە حەجی ماڵئاوایی دا (واجب) کراو حەجی ماڵئاوایی کۆتا هەواڵی حەج و عومرەیە و سەرەوەی پێشوەکانیەتی، کە ئەو عومرانەیە کە هەندێك لە زانایان کردویانە بە بەڵگە لەسەر نەبوونی تەوافی ماڵئاوایی تیایدا.

٧. وە عومرەی جوعرانە کە دەکرێت بە بەڵگە لەسەر تیا نەبوونی تەوافی ماڵئاوایی پێغەمبەر ﷺ نەمایەوە لە مەککەدا، وە هەرکەسێك مەراسیمی عومرەی تەواو کرد و ڕاستەو خۆ ماڵی خوای بەجێهێشت ئەوا تەوافی ماڵئاوایی پێویست نییە.

کەواتە بە گشتی تەوافی ماڵئاوایی زیادە (عبادة)ە و متمانەیەکی تەواوە بۆ مەراسیمی عومرەکە و بەڕێز و بە بەها ڕاگرتنی (عبادة) و ماڵی خوای پەروەردگارە، ئەوەش بەشێکە لە بەندایەتی و بەڕێز ڕاگرتنی شیعارەکانی خوا: ﴿ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَـٰٓئِرَ ٱللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى ٱلْقُلُوبِ﴾ [الحج: ٣٢].

وە عومرەش ناو براوە لای زانایان بە حەجی بچوك، بەڵام تەوافی ماڵئاوایی لەسەر ئەو ئافرەتانەی کە لە ڕوخسەتی مانگانەدان واجب نیە و فیدیەشی ناوێت نە لە حەج دا و نە لە عەمرەش دا: «أُمِرَ النَّاسُ أَنْ

يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الحَائِضِ)).البخاري (١٧٥٥)، ومسلم (١٣٢٨).

چۆنێتی عومرە کردن کۆتایی هات

الدعاء من القرآن

١. ﴿رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي ٱلْأَخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ﴾ [البقرة: ٢٠٠].

٢. ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ﴾ [آل عمران: ٨].

٣. ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ﴾ [البقرة: ١٢٨،١٢٧].

٤. ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ﴾ [آل عمران: ٣٨].

٥. ﴿رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِيٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَـٰفِرِينَ﴾ [آل عمران: ١٤٧].

٦. ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ﴾ [الأعراف: ٢٣].

٧. ﴿رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ [الأعراف: ١٢٦].

٨. ﴿رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ﴾ [إبراهيم: ٤١].

٩. ﴿رَّبِّ أَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَٱجْعَل لِّى مِن لَّدُنكَ سُلْطَـٰنًا نَّصِيرًا﴾ [الإسراء: ٨٠].

١٠. ﴿رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَـٰطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ﴾ [المؤمنون: ٩٨،٩٧].

١١. ﴿رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰحِمِينَ﴾ [المؤمنون: ١٠٩].

١٢. ﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَٰجِنَا وَذُرِّيَّـٰتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَٱجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ [الفرقان: ٧٤].

١٣. ﴿رَبِّ هَبۡ لِي حُكۡمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ٨٣ وَٱجۡعَل لِّي لِسَانَ صِدۡقٖ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ٨٤ وَٱجۡعَلۡنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ﴾ [الشعراء: ٨٣،٨٤،٨٥].

١٤. ﴿رَبِّ أَوۡزِعۡنِيٓ أَنۡ أَشۡكُرَ نِعۡمَتَكَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ وَأَنۡ أَعۡمَلَ صَٰلِحٗا تَرۡضَىٰهُ وَأَدۡخِلۡنِي بِرَحۡمَتِكَ فِي عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ [النمل: ١٩].

١٥. ﴿رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ﴾ [الحشر: ١٠].

١٦. ﴿رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا وَٱغۡفِرۡ لَنَآۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾ [التحريم: ٨].

١٧. ﴿رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسۡرَافَنَا فِيٓ أَمۡرِنَا وَثَبِّتۡ أَقۡدَامَنَا وَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ [آل عمران: ١٤٧].

١٨. ﴿رَبِّ أَوۡزِعۡنِيٓ أَنۡ أَشۡكُرَ نِعۡمَتَكَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ وَأَنۡ أَعۡمَلَ صَٰلِحٗا تَرۡضَىٰهُ وَأَصۡلِحۡ لِي فِي ذُرِّيَّتِيٓۖ إِنِّي تُبۡتُ إِلَيۡكَ وَإِنِّي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ﴾ [الأحقاف: ١٥].

١٩. ﴿رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِيۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ٤٠ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ﴾ [إبراهيم: ٤٠،٤١].

٢٠. ﴿لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ [الأنبياء: ٨٧].

الدعاء من السنة

١. «اللهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِي، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي، وَأَصْلِحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي، وَاجْعَلِ الْحَيَاةَ زِيَادَةً لِي فِي كُلِّ خَيْرٍ، وَاجْعَلِ الْمَوْتَ رَاحَةً لِي مِنْ كُلِّ شَر». مسلم (٢٧٢٠).

٢. «اللهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى، وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى». مسلم (٢٧٢١).

٣. «اللَّهَم إني أَسْأَلُكَ العَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَة». الترمذي (٣٥١٤).

٤. «اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ، وَعَلَيْكَ البَلَاغُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّه». الترمذي (٣٥٢١)، وإبن ماجة (٣١٠٢).

٥. «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي، وَمِنْ شَرِّ بَصَرِي، وَمِنْ شَرِّ لِسَانِي، وَمِنْ شَرِّ قَلْبِي، وَمِنْ شَرِّ مَنِيِّي». أبوداود (١٥٥١)، والنسائي (٥٤٨٤).

٦. «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ مُنْكَرَاتِ الأَخْلَاقِ، وَالأَعْمَالِ وَالأَهْوَاءِ». الترمذي (٣٥٩١)، صحيح الجامع (١٢٩٨).

٧. ((اللَّهُمَّ إِنَّكَ عُفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي)). الترمذي (٣٥١٣).

٨. ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلَهُ وَآجِلَهُ، مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلَهُ وَآجِلَهُ، مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمُ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ مَا عَاذَ بِهِ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ، وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ، وَأَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ كُلَّ قَضَاءٍ قَضَيْتَهُ لِي خَيْرًا)). صحيح إبن حبان (٨٦٩)، صحيح الجامع (١٢٧٦).

٩. ((اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا يَحُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ، وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مُصِيبَاتِ الدُّنْيَا، وَمَتِّعْنَا بِأَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا مَا أَحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَأْرَنَا عَلَى مَنْ ظَلَمَنَا، وَانْصُرْنَا عَلَى مَنْ عَادَانَا، وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لَا يَرْحَمُنَا)). الترمذي (٣٥٠٢).

١٠. ((اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي، وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَايَايَ وَعَمْدِي، وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي)). البخاري (٦٣٩٩).

١١. «اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ». البخاري (٨٣٤)، ومسلم (٢٧٠٥).

١٢. «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الهَدْمِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ التَّرَدِّي، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْغَرَقِ، وَالْحَرَقِ، وَالْهَرَمِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ يَتَخَبَّطَنِي الشَّيْطَانُ عِنْدَ الْمَوْتِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَمُوتَ فِي سَبِيلِكَ مُدْبِرًا، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَمُوتَ لَدِيغًا». أبوداود (١٥٥٢)، والنسائي (٥٥٣١).

١٣. «اللهم إني أعوذ بك من العجز و الكسل و الجبن و البخل و الهرم والقسوة والغفلة والعيلة و الذلة والمسكنة وأعوذ بك من الفقر و الكفر والفسوق والشقاق والنفاق والسمعة والرياء وأعوذ بك من الصمم والبكم و الجنون و الجذام و البرص وسيء الأسقام». صحيح الجامع (١٢٨٥).

١٤. «اللهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا، وَرِزْقًا طَيِّبًا». النسائي في سنن الكبرى (٩٨٥٠).

١٥. «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَع». الترمذي (٣٤٨٢)، وصحيح أبي داود (١٣٨٤).

١٦. ((اللهم إنا نعوذ بك من أن نشرك بك شيئا نعلمه ونستغفرك لما لا نعلمه)). صحيح الترغيب (٣٦).

١٧. ((اللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبَ، وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ، أَحْيِنِي مَا عَلِمْتَ الْحَيَاةَ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا عَلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لِي، اللَّهُمَّ وَأَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَأَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ، وَأَسْأَلُكَ الْقَصْدَ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَسْأَلُكَ نَعِيمًا لَا يَنْفَدُ، وَأَسْأَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ لَا تَنْقَطِعُ، وَأَسْأَلُكَ الرِّضَاءَ بَعْدَ الْقَضَاءِ، وَأَسْأَلُكَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَأَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ، وَالشَّوْقَ إِلَى لِقَائِكَ فِي غَيْرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ، وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اللَّهُمَّ زَيِّنَّا بِزِينَةِ الْإِيمَانِ، وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِينَ)). النسائي (١٣٠٥).

١٨. ((اللهُمَّ قِنِي شَرَّ نَفْسِي، وَاعْزِمْ لِي عَلَى رُشْدِ أَمْرِي)). النسائي في سنن الكبرى (١٠٧٦٥).

١٩. ((اللهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، وَمُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، اللهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ

شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، اقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ، وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ)). مسلم (٢٧١٣).

٢٠. ((اللهُمَّ آتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا، وَزَكِّهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا، أَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا)). مسلم (٢٧٢٢).

٢١. ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ وَالحَزَنِ، وَالعَجْزِ وَالكَسَلِ، وَالبُخْلِ وَالجُبْنِ، وَضَلَعِ الدَّيْنِ، وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ)). البخاري (٢٨٩٣).

٢٢. ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَهْدِ البَلاَءِ، وَدَرَكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ القَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الأَعْدَاءِ)). البخاري (٦٦١٦).

٢٣. ((اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَعَنْ يَمِينِي نُورًا، وَعَنْ يَسَارِي نُورًا، وَفَوْقِي نُورًا، وَتَحْتِي نُورًا، وَأَمَامِي نُورًا، وَخَلْفِي نُورًا، وَاجْعَلْ لِي نُورًا)). البخاري (٦٣١٦)، ومسلم (٧٦٣).

٢٤. ((اللهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي، وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، اللهُمَّ اغْفِرْ لِي جِدِّي وَهَزْلِي، وَخَطَئِي وَعَمْدِي، وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي، اللهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ،

وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير)). البخاري (٦٣٩٨)، ومسلم (٢٧١٩).

٢٥. «اللهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ، فِي دِينِي، وَدُنْيَايَ، وَأَهْلِي، وَمَالِي، اللهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي، وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنَ يَدَيَّ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي، وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي». أبوداود (٥٠٧٤)، والنسائي في سنن الكبرى (١٠٣٢٥).

٢٦. «اللهم إني أعوذ برضاك من سخطك و بمعافاتك من عقوبتك وأعوذ بك منك لا أحصي ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك». صحيح الجامع (١٢٨٠).

٢٧. «اللّٰهُمَّ رَبَّ النَّاسِ، مُذْهِبَ البَاسِ، اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لاَ شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَمًا)). البخاري (٥٧٤٢).

٢٨. «اللّٰهُمَّ حَسَّنْتَ خَلْقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي)). صحيح إبن حبان (٩٥٩).

٢٩. «اللهم إني أسألك الهدى و التقى والعفاف والغنى». صحيح الجامع (١٢٧٥).

٣٠. «اللهم أعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك». صحيح الجامع (٣٠٦٣).

٣١. «اللهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ، وَمِنْ تَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ، وَمِنْ فَجْأَةِ نِقْمَتِكَ، وَمِنْ جَمِيعِ سَخَطِكَ». مسلم (٢٧٣٩).

٣٢. «اللهُمَّ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ، ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ». صحيح إبن حبان (٩٤٣).

٣٣. «اللهم اكفني بحلالك عن حرامك، وأغنني بفضلك عمن سواك». الصحيحة (٢٦٦).

٣٤. «اللهم إني أسألك المعافاة في الدنيا والآخرة». صحيح الجامع (٥٧٠٣).

٣٥. «اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ». صحيح إبن حبان (٨٦٨).

٣٦. «اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». البخاري (٣٣٦٩).

داواکارین خوای پەروەردگار سەفەری عیبادەتتان پڕ لە پاداشت و ڕەزامەندی خۆی بکات و بە سەلامەتی ڕۆیشتن و گەڕانەوەتان بێت

نوێژی مردوو

پاداشت و خێری نوێژی مردوو

عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: «من صلى على جنازة ولم يتبعها فله قيراط فإن تبعها فله قيراطان، قيل: وما القيراطان؟ قال: **أصغرهما مثل أُحد**». صحيح الجامع الصغير (٦٣٥٥).

وفي رواية: «**مَنِ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ، إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا وَيَفْرُغَ مِنْ دَفْنِهَا، فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الأَجْرِ بِقِيرَاطَيْنِ، كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ، وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ، فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيرَاطٍ**». متفق عليه، البخاري (٤٧)، ومسلم (٩٤٥).

واتە: هەرکەسێك نوێژ لەسەر مردوویەك بکات (بە نیەتی بۆ خواو چاوەڕێی پاداشت) لەگەڵیدا نەچێت تا بەخاك سپاردنی، پاداشتی (قیراتێك)ە، وە گەر لەگەڵیدا بێت تا بەخاك سپاردنی پاداشتی (دوو قیرات)ە، ووتیان: دوو قیرات چییە؟ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بچوکەکەیان وەکو شاخی ئوحود وایە.

ژمارەی نوێژخوێنانی مردوو

عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ قال: « ما من ميت يصلي عليه أمة من المسلمين يبلغون مائة كلهم يشفعون لهُ إلا شفعوا فيه إلا غفر له».

مسلم (٢١٩٥،٩٤٧)، الترمذي (١٠٢٩)، صحيح النسائي (١٨٨١).

واته: هەر مردوویەك کۆمەڵێك لە موسوڵمانان ژمارەیان بگاتە (١٠٠) کەس نوێژ بکەن لەسەری و تکای بۆ بکەن (واتە داوای لێخۆشبوون) بەدڵنیاییەوە تکایان لێ وەردەگیرێت و بەر لێخۆشبوون دەکەوێت.

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: «**مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا، لَا يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئًا، إِلَّا شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ**». مسلم (٢١٩٦).

واته: هەرکەسێکی موسوڵمان بمرێت و لەسەر جنازەکەی چل پیاو (بیروباوەڕ پاك) کە هاوبەشیان بۆ خوا دانەنابێت نوێژی لەسەر بکەن و

تکای لێخۆشبوونی بۆ بکەن، تکایان وەردەگیرێت و لای پەروەردگار ڕەت ناکرێتەوە.

عن مالك بن هُبَيْرَةَ قال: قال رسول الله ﷺ «مَا مِنْ مَيِتٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، إِلَّا أَوْجَبَ». أبوداود (٣١٥٠،٤٤٨)، الترمذي (١٠٣٣)، ابن ماجة (١٤٩٠)، الجنائز للألباني ص١٠٠.

واتە: هەرکەسێك بمرێت و سێ ڕیز لە موسوڵمانان نوێژی لەسەر بکەن، بە دڵنیاییەوە تکای لێخۆشبوونیان وەردەگیرێت.

مالیکی کوڕی هوبەیرە نوێژخوێنانی جەنازەی دەکردە سێ ڕیز.

ئەبو ئومامە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد لەگەڵ حەوت کەس دا، سیانیانی کرد بە ڕیزێك، وە دوانیانی کرد بە ڕیزێك، وە دوانەکەی تریش بە ڕیزێکی تر. الطبراني الكبير (٨/ ١٩٠) قال النووي في المجموع (حسن) وأقرُّه الحافظ في الفتح (٣/ ١٤٥).

چۆنێتی نوێژی مردوو

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى جِنَازَةٍ فَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعًا، وَسَلَّمَ تَسْلِيمَةً التَّسْلِيمَةُ الْوَاحِدَةُ عَلَى

الْجِنَازَةِ». الحاكم (١/ ٣٦٠)، البيهقي (٤/ ٤٣)، الجنائز للألباني ص١٢٨.

وفي رواية عنه: «...**فَخَرَجَ إِلَى الْمُصَلَّى، فَصَفَّ بِهِمْ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا**».

البخاري (١٢٤٥)، مسلم (٩٥١)، ابن ماجة (١٤٩٢).

وَعَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى: «**أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يُكَبِّرُ أَرْبَعًا**». البيهقي بسند صحيح (٦٩٣٧،١٠٧٠)، أحكام الجنائز للألباني ص١٤٢.

واته: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد، چوار (الله أكبر) ی کردو یەك سەلامی دایەوە.

شێوازی نوێژەکە

دەبێت دەسنوێژی هەبێت و ڕووی لە قیبلە بێت.

١- (الله أكبر تحريم) یەکەم بۆ دەست پێکردنی نوێژەکەیە، دەستی تێدا هەڵدەبڕی، دوعای (استفتاح) ناخوێنرێت، ڕاستەوخۆ سورەتی (الفاتحة) پێشنوێژو نوێژخوێنان بە دەنگی نزم دەیخوێنن، وە گەر سورەتێکی تری لە دوای (الفاتحة) خوێند دروستە لەبەر ڕیوایەتەکەی ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا کە خوێندوویەتی و فەرموویەتی

(سوننەتەو حەققە). عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ وَسُورَةٍ وَجَهَرَ حَتَّى أَسْمَعَنَا، فَلَمَّا فَرَغَ أَخَذْتُ بِيَدِهِ قَالَ: «**لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ**». البخاري (١٣٣٥)، والنسائي (١٩٦٠)، وأبوداود (٣١٨٢).

٢- پاشان (الله أكبر)ی دووەم دەکرێت، سڵاوات دەخوێنرێت بە جۆرێك لە جۆرەکانی سڵاواتی ئیبراهیمی کە لە (تحيات) دا دەخوێنرێت. أحكام الجنائز ص١٢٢.

٣- پاشان (الله أكبر)ی سێهەم دەکرێت و دووعا بۆ مردووەکە دەکرێت، باشترین جۆری ئەوەیە کە لە پێغەمبەری خواوە گێڕدراوەتەوە کە لەسەر مردووەکان خوێندوویەتی (لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویێت: «إذا صليتم على الميت فأخلصوا له الدعاء». أبوداود (٦٨). **واتە:** گەر نوێژتان لەسەر مردوویەك کرد بە دڵسۆزی دووعای بۆ بکەن.) **وەکو:**

أ- «**اللهُمَّ، اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا**

خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ». مسلم (٩٦٣)، وابن ماجة (١٥٠٠)، والنسائي (٧٣).

ب- «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ». صحيح أبي داود (٢٧٤١)، صحيح الترمذي (٨١٧)، صحيح ابن ماجة (١٢١٧).

ت- «اللهم إن فلان ابن فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ وحَبْلِ جِوَارِكَ فَأَعِذْهُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ أَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ اللَّهُمَّ فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ إِنَّكَ أَنْتَ الغفور الرحيم». صحيح سنن أبي داود (٢٧٤٢)، صحيح ابن ماجة (١٢١٨).

ث- «اللهم عبدك وابن أمتك احتاج إلى رحمتك، وأنت غني عن عذابه، إن كان محسنا فزد في حسناته، إن كان مسيئا فتجاوز عنه الطبراني في الكبير (١/٣٥٩)، الجنائز (١٢٥)، اللهم لا تحرمنا أجرة، ولا تفتنا بعده». مالك (١-٢٢٧)، الجنائز (١٢٥).

۞ ئەگەر مردووەکە منداڵ بوو ئەم دوعایە دەخوێنرێت:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَسَلَفًا وَأَجْرًا». البخاري (معلقاً باب ٦٥).

«اللَّهُمَّ أَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ». مالك في الموطأ (١/ ٢٨٨)، ابن أبي شيبة في المصنف (٣/ ٢١٧)، البيهقي (٤/ ٩)، صححه الأرناؤوط في شرح السنة للبغوي (٥/ ٣٥٧).

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا لِوَالِدَيْهِ، وَذُخْرًا وَسَلَفًا وَأَجْرًا، اللَّهُمَّ ثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَعْظِمْ بِهِ أُجُورَهُمَا، اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فِي كَفَالَةِ إِبْرَاهِيمَ وَأَلْحِقْهُ بِصَالِحِ سَلَفِ الْمُؤْمِنِينَ، وَأَجِرْهُ بِرَحْمَتِك مِنْ عَذَابِ الْجَحِيمِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَسْلَافِنَا وَأَفْرَاطِنَا وَمَنْ سَبَقَنَا بِالْإِيمَانِ». المغني لإبن قدامة (٣/ ٢٤٧).

یاخود بەجۆرێك لە دووعاكانی پێشوو دووعا بكرێت.

٤- پاشان (الله أكبر)ی چوارەم دەكرێت. دەتوانرێت لێرەش دا دووعا بكرێت وەكو یەكێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ كردوویەتی بە ناوی (عبدالله ی كوڕی أبي أوفی). البيهقي (٤/ ٣٥)، الجنائز ص١٢٦.

٥- پاشان سەلام دەدرێتەوە.

أ- سەلام دانەوە بەلای ڕاست و چەپ دا:

لەسەر فەرموودەکەی عبدالله ی کوڕی مسعود رضي الله عنهما «ثلاث خلال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعلهن تركهن الناس، إحداهن التسليم على الجنازة مثل التسليم في الصلاة». البيهقي (٤/ ٤٣)، الجنائز ص١٢٧.

واتە: سێ کار پێغەمبەر ﷺ دەیکرد خەڵکی نایکەن، یەکێکیان سەلام دانەوە لەسەر جەنازە وەکو سەلام دانەوەی نوێژ. بێگومان سەلام دانەوەی نوێژ دوانە.

ب- یەك سەلام دانەوە بەلای ڕاست دا:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى جِنَازَةٍ فَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعًا وَسَلَّمَ تَسْلِيمَةً». البيهقي (٤٣/ ٤)، والحاكم (١/ ٣٦٠)، الجنائز ص١٢٨.

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژێکی جەنازەی کردو چوار (الله أكبر) ی تێدا کردو یەك سەلامی دایەوە.

تێبینی:

١. ئافرەتانیش دەتوانن نوێژی جەنازە بکەن، وە لە مزگەوتیش دا دەکرێت.

❁ **خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەنازەیان لەسەر (سعدی کوڕی أبی وقاص) کرد لە مزگوت دا.** مسلم (٩٧٣)، صحيح النسائي (١٨٥٩)، أبوداود (٣١٩٠).

❁ **پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی لەسەر کوڕەکەی (أبو طلحة) لەماڵیان دا، پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێشەوە بوو، (أبو طلحة) لەپشت پێغەمبەرەوە بوو لە ڕیزی دووەم، وە دایکی سەلیم لەپشت (أبو طلحة)وە بوو.**

واتە دەتوانرێت گەر سێ کەس بوون بە ئیمامەوە سێ ڕیز بن، وە (أم سليم)یش نوێژی جەنازەی کردووە.

٢. ئەگەر جەنازەکان زۆر بوون پیاوان دەخرێنە پێشەوەو پاشان منداڵان و پاشان ئافرەتان. عن ابن عمر رضي الله عنهما، صحيح النسائي (١٨٦٩).

٣. ئەگەر جەنازەکە پیاو بوو ئیمام لەئاستی سەری ڕادەوەستێت، وە ئەگەر ئافرەت بوو لە ناوەڕاستی دا، وەکو ئەنەسی کوڕی مالیک

دەیگێڕێتەوە. صحيح ابن ماجة (١٢١٤)، صحيح سنن أبي داود (٢٧٣٥)، صحيح الترمذي (٨٢٦)، وعن سمرة بن جندب عند البخاري (١٣٣٢)، مسلم (٩٦٤).

٤. دەست هەڵبڕین بۆ سێ (الله أكبر)ەکەی دوای (تكبيرة الإحرام) لە نوێژی جەنازەدا.

۞ بۆ (الله أكبر)ی یەکەم دەست هەڵدەبڕدرێت، بۆ ئەوانی تر دەست هەڵنابڕدرێت، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللهَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عَلَى الْجِنَازَةِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ». أخرجه الدارقطني (١١١٨)، الجنائز ص١١٦.

واتە: پێغەمبەر ﷺ دەستی لە (الله أكبر)ی یەکەم دا هەڵبڕیوە و پاشان هەڵینەبڕیوەتەوە.

عن أبي هريرة رضي الله عنه: «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كبر على جنازة فرفع يديه في أول تكبيرة». صحيح الترمذي (٨٥٩).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە (الله أكبر)ی یەکەم دا دەستی هەڵبڕیوە.

وە لەبەر ئەوەی (الله أكبر) لە هەموو بەرزبوونەوەو نزم بوونەوەی نوێژدا دەکرێت، لەم نوێژەدا بەرز بوونەوەو نزم بوونەوەی تێدا نیە. المحلى لإبن حزم (٥/ ١٢٨).

بەڵام لە عبدالله ی کوڕی عومەرەوە رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دەگێڕنەوە «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عَلَى كُلِّ تَكْبِيرَةٍ مِنْ تَكْبِيرِ الْجَنَائِزِ. البيهقي (٤/ ٤٤) سنده صحيح، الجنائز ص١١٧.

بێگومان (ابن عمر) شوێنکەوتەی ووردی پێغەمبەری خوای ﷺ کردووە لە زۆر کار دا، لەبەر ئەوە لای زاناکان کارەکانی (ابن عمر) بەتایبەت لە (عبادات) دا هەر کارێك و چۆنیەتیەکی کردبێت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ وەری گرتووەو (حکم الرفع) ی هەیە. واتە بەرز بوونەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ.

واتە دەتوانرێت هەردوو شێوازەکە ئەنجام بدرێت.

ناوەڕۆك

بابەت	لاپەڕە